

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Uusima aja osakond

Albert Ludwig Roine

**Rahu, sõprust ja fašiste – Eesti Raadio soomekeelsed saated
nn Hruštšovi sulaajal**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Dr. Olaf Mertelsmann

Tartu 2018

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Välissaadete organisatsiooniline ülesehitus ja Soome saadete toimetus	6
2. Eesti Raadio soomekeelsed saated	15
3. Kuulajaskond.....	27
Kokkuvõte	34
Yhteenvedo.....	36
Kasutatud allikad ja kirjandus	38
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	40

Sissejuhatus

Eesti ja Soome suhteid külma sõja ajajärgul iseloomustab soomlaste kasvav mõju eestlastele. Soome turistide külaskäigud Tallinnasse said alguse Helsingi-Tallinna laevaliikluse avamisega 1965. aastal, kuid õigupoolest juba 1960. aastate algusest aitas omavaheliste suhete elavnemisele kaasa Soome telepildi kandumine Põhja-Eestisse. Nn kodusoomlased ja Soome televisioon töid Lääne-Euroopa mõjud eestlaste käeulatusse. Informatsioon ei liikunud aga ainult ühes suunas. Vähetuntud on fakt, et Eestit kui piiriäärset Nõukogude vabariiki kasutati kommunistliku propaganda levitamiseks Soomes. Sihtriigis suurema efektiivsuse saavutamiseks tehti propagandasaadeteid soome keeles. Eesti Raadio regulaarsetest soomekeelsetest saadetest esimene anti eetrisse 14. märtsil 1947 ning nendega jätkati igapäevaselt kuni viimase saateni 28.06.1998. Seega oli soomlastel võimalik oma emakeeles osa saada Eestis (ja muus maailmas) toimuvast poole sajandi ja kahe riigikorra vältel. Samal ajal olid Eesti Raadio soomekeelsed saated üks osa Nõukogude Liidu poolt organiseeritud suuremast välissaadete võrgustikust.

Peeter Vihalemm ja Maarja Lõhmus on periodiseerinud okupatsiooniaegse Eesti Raadio üsna klassikalisel moel järgnevalt: esimene Nõukogude okupatsioon 1940–41, stalinistlik periood 1944–1954, „nõukoguliku ringhäälingu rahuliku arendamise periood“ 1955–1969, stagnatsioon 1970–1987, rahvuslik uuestiärkamine ning aktiivsuse tõusmine 1987–1991¹.

Käesolev uurimistöö käsitleb Eesti Raadio soomekeelseid aastaid ajavahemikul 1955–1965. Selle perioodi jooksul püsib saadete kaader ilma suurema muutuseta. 1960. aastate keskel tuleb toimetusse tööle juba uus, sõjaajal sündinud põlvkond ning Helsingi-Tallinna laevaliini avamisega 1965. aastal liigutakse omavahelistes suhetes vähehaaval uude, massilise turismi ajajärku. Raadio alal tähendas see saateid koostöös soomlastega – see on teema, mida käesolevas töös ei käsitleta. Uuritavat ajajärku on tihti seotud NLKP esimese sekretäri Nikita Hruštšovi valitsusajaga (1953–1964), mida on nimetatud ka nn sulajaks.

Historiograafia

¹ Vihalemm, Peeter. (2004). Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965–2004. Vihalemm, Peeter (Toim.), Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 91.

Varasemalt on Eesti Raadio soomekeelseid saateid käsitlenud Mariia Sarilo oma Soomes avaldatud magistritöös aastast 1999, kus on uuritud saadete esimest eetriperioodi aastatel 1947–1956². Tõenäoliselt on samal aastal ja sama autori poolt kirjutatud ülevaatlik artikkel „Viro”-aastaraamatusse saadete tervikajaloost aastatel 1947–1998³. Paraku oluks nende kirjutiste kättesaamiseks vaja teha pikem uurimisreis Soome (Helsingist väljapoole), mis aga käesoleva töö kirjutamise ajal polnud võimalik ning seetõttu ei saanud neid töid selle uurimuse tarbeks kasutada.

Eesti Raadio ajalugu on detailsemalt uuritud Tartu Ülikooli Sotsiaalteaduste Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonnas. Eesti Raadio välissaadetest on uuritud ainult rootsikeelseid saateid⁴. Propaganda osas on kasutatud Eesti juhtiva propagandauurija Tiiu Kreegipuu uurimusi. Huvitava sissevaate soomekeelsetesse saadetes annavad ka saadete endise toimetaja Pekka Lehtoneni mälestused, mis avaldati 2016. aastal⁵. Lisaks on kasutatud Eesti Rahvusringhäälingu poolt digiteeritud raadiosaateid⁶.

Täiendavat materjali soomekeelsete saadete kohta leiab kindlasti veel ka Soome arhiividest. Rahva Arhiivis (*Kansan Arkisto*) säilitatakse Soome Kommunistliku Partei materjale ja Rahvusarhiivis (*Kansallisarkisto*) Soome-Nõukogude Liidu Ühingu Eesti osakonna materjale. Mõlemad organisatsioonid olid muuhulgas kirj vahetuses soomekeelsete saadete toimetusega.

Allikad ja metoodika

Käesoleva töö peamised allikad on Eesti Rahvusarhiivi arhiivid R-1590 (ENSV Ministrite Nõukogu Riiklik Televisiooni ja Raadio Komitee) ja ERAF.51 (ENSV Riikliku Televisiooni ja Raadio Komitee parteialgorganisatsioon). Esimesest on töös kasutatud seal leiduvaid kaadriaruandeid, komitee istungite protokolle, raadiosaadete kokkuvõtteid ja Soomest saabunud kuulajate kirju välissaadete toimetusele. Teisest arhiivist on kasutatud büroo ja üldkoosolekute protokolle, teadaandeid ning ülevalt pool tulnud ja täitmiseks mõeldud otsuseid.

Tegemist on nõukogudeaegsete dokumentidega, mistõttu on neid vaja allikatena lühidalt analüüsida. Raadiosaadete kirjalikke kokkuvõtteid tehti selle jaoks, et kontrollida saadete sisu. Kokkuvõttele

² Sarilo, Mariia. (1999). „Täällä Tallinna! Neuvosto-Viron suomenkielisten radiolähetysten alkutaival 1947-1956”. Pro gradu, Helsingin Yliopisto

³ Havia, Jari P. (Toim.). (1999) Viro-vuosikirja. Tallinna Kustannus.

⁴ Pärn, Martin. (2006). Eesti Raadio rootsikeelsed saated. Bakalaureusetöö. (Juhendaja Epp Lauk). Tartu Ülikool, sotsiaalteaduskond, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

⁵ Lehtonen, Pekka. (2016). Ülesandega üle lahe. Propaganda mitu nägu. Helsinki: K&K Kirjastus, lk 43

⁶ ERR digiarhiiv: Soomekeelsed saated <https://arhiiv.err.ee/seeria/soomekeelne-saade/elu/0>

hangiti tsensori tempel enne saatete eetrisse laskmist ning need saadeti ka hiljem Moskvasse analüüsimiseks. See tähendab, et kokkuvõtted võivad olla allikatena pisut idealiseeritud, andmaks juhtivatele (nõukogude) organitele hea mulje. Seega on võimalik, et kirjalike kokkuvõtete ja reaalselt eetrisse lastud saatete vahel esines suuremaid või väiksemaid erinevusi. Näiteks Lehtoneni mälestuste järgi võis eetrisse jõudnud saatete tekst olla nii karmim kui ka leebem kui algsel kujul esitatu⁷.

Raadiokuulajate saadetud kirjadele on valdavalt märgitud kirja kirjutamise, toimetusse saabumise ja kirjale vastamise kuupäevad. Esimese ja teise kuupäeva vahe on reeglina umbes kaks nädalat, mille jooksul kiri käis tõenäoliselt Riikliku Julgeoleku postitsensuuri käe läbi. Unikaalse materjalina säilinud kirjad on oma sisult argised ning need on kindlasti reaalsete inimeste poolt saadetud. Samas paistab neis kirjades silma igasuguse kriitika puudumine. Negatiivset tagasisidet leiab ainult paaris üksikus kirjas. Pole teada, kas kriitikat sisaldavad kirjad kadusid teel toimetusse, neid ei arhiveeritud või neid lihtsalt ei saadetudki nii palju. Viimane võimalus on kõige tõenäolisem, sest võib oletada, et nn kodanlik rahvas valdavalt ei kuulanudki idablokist tulevaid raadiosaateid.

Et kokkuvõtteid ning kuulajate kirju on kümne aasta jooksul kogunud kümneid tuhandeid (ainult kuulajate kirju on kogu nimetatud perioodi vältel Arhiivi Infosüsteemi andmetel umbes 17 tuhat lehte, kokkuvõtteid veelgi rohkem), siis nende efektiivsemaks töötlemiseks oli vaja teha teatud valik. Kokkuvõtete osas kasutasin iga kalendriaasta veebruarikuu kahe esimese nädala saatematerjale. Kirjade puhul vaatasin läbi lisaks veebruaris saadetud kirjadele ka kõik 1955. aastal saabunud kirjad. Veebruarikuu on valitud seetõttu, et see on kalendrikuudest üks neutraalsemaid, kus leidub vähe tähtpäevi. Saatete sisu on valdavalt igapäevane ja kuulajate kirjad on ka siis veidi sisukamad. Kuulajate tagasiside tähtpäevadel nagu jõulud ja uus aasta, on üsna ühetaoline, koosnedes peamiselt õnnitlustest.

Töö eesmärk on tutvustada ühte seni võrdlemisi tundmatut külge Soome-Eesti vahelistes suhetes kolme olulise teguri kaudu: soomekeelsete saatete tegijad, saatete sisu ja saatete kuulajad. Täpsemalt uurin, milliseid saateid soomlastele tehti, kes neid kuulas ja mis põhjustel neid kuulati.

⁷ Lehtonen, lk 43.

1. Välissaadete organisatsiooniline ülesehitus ja Soome saadete toimetus

1.1 Raadio välissaated Nõukogude Liidus

Juba enne Teist maailmasõda, 1929. aastal asutati Nõukogude Liidus Raadio Moskva, mille eesmärgiks oli teha saateid välismaalastele. Esimesteks võõrkeelteks olid prantsuse, inglise ja saksa keeled ning kolm aastat hiljem tehti saateid ka rootsi, türgi, portugali, hispaania, itaalia, ungari ja tšehhi keeltes⁸. Pärast Teist maailmasõda hoogustus Nõukogude Liidus välissaadete tootmine. Moskvast, piiriäärsetes liiduvabariikides ning rahvavabariikides hakati tegema senisest rohkem välissaateid ja selle tulemusena oli 1946. aastal Vene propagandat võimalik kuulata 31 erinevas keeles ja kõigis maailmajagudes peale Aafrika⁹. Soomekeelseid saateid anti lisaks Tallinnale ja Moskvale eetrisse veel Petroskois, Varssavis ning Budapestis¹⁰. Eesti Raadios alustati väliseestlastele suunatud saadetega vahetult pärast sõda 1945. aastal. Regulaarsed soomekeelsed saated said alguse 14. märtsil 1947, rootsikeelsed saated juba hiljem, 1959. aastal ning perestroika ajal tehti lühikest aega ka ingliskeelseid saateid¹¹.

Ideoloogilist tööd ja välispropagandat juhiti valdavalt Moskvast, NLKP Keskkomitee Propaganda ja Agitatsiooni osakonnast. Sellele allus ENSV EKP Keskkomitee Propaganda ja Agitatsiooni osakond ja EKPlle allus omakorda Eesti Raadio, mida juhtis eri aegadel erinevate nimedega ENSV Kultuuriministeeriumi Raadioinformatsiooni Peavalitsus (1953–1957), ENSV Ministrite Nõukogu juures asuv Raadio ja Televisiooni Komitee (1957–1962) ning ENSV Ministrite Nõukogu riiklik Raadio ja Televisiooni Komitee (1962–1970)¹². Nimetustest nähtub, et raadiol oli side olemas nii Kultuuriministeeriumi kui Ministrite Nõukoguga. Samal ajal allus Raadio ja Televisiooni Komitee oma „emaorganisatsioonile“, sest olid ju liiduvabariikide asutused tuletatud üleliidulistest ja nii oli

⁸ Winek, Mark D. (2009) „Radio as a Tool of the State: Radio Moscow and the Early Cold War, Comparative Humanities Review: Vol. 3, Article 9, lk. 100.

⁹ Analysis of Soviet foreign propaganda broadcasts 23.7.1946
https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000256976.pdf. Aafrikat ei unustatud vaid sinna hakati suunama saateid pisut hiljem.

¹⁰ Nt. Koste, Pasi. (1999) „Täällä Budapest“ : a Magyar Rádió finn nyelvű adásainak története (1950–1958). progradu, Helsingin Yliopisto.

¹¹ Vihalemm, Peeter. (2004). Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965–2004, lk 95. Venekeelsete saadetega alustati ka nõukogude ajal aga need olid suunatud Eestis elavale publikule ning neid selle tõttu ei saa liigitada välissaadeteks.

¹² Nt.

http://ais.ra.ee/index.php?module=202&op=5&tyyp=3&otsing_id=20180501161548160857&sess_id=6984679f2bb11f9f6d3f30abc79dfd31&query=%09ENSV+Ministrite+N%C3%B5ukogu+Riiklik+Televisiooni+ja+Raadio+Komitee&active=1&naita_ridu=10&v_id=110000017461&id=110000017471, Kreegipuu, T. (2009). Eesti NSV trükiajakirjanduse parteiline juhtimine. Ajalooline Ajakiri, 1/2 (127/128), 155–178, lk 163.

see veel NSVL Raadio ja Televisiooni Komitee alluvuses. Sellele lisaks oli Moskvas Üleliiduline Raadio Välissaadete osakond, millele Eesti Raadio soomekeelsete saadete toimetus ka otseselt allus. 1964. aastal oli mõtteid luua ka üleliiduline soomekeelsete välissaadete toimetus¹³. Uuritava perioodi jooksul selleni aga veel ei jõutud, kui üldse. Alates 1957. aastast kuulus Raadio ja Televisiooni Komitee esimees ENSV Ministrite Nõukogusse ning tal oli kolm aseesimeest, neist esimene vastutas välissaadete, teine raadiosaadete ja kolmas televisioonisaadete eest. Esimeseks aseesimeheks ehk välissaadete juhatajaks oli kogu käsitletava ajaperioodi jooksul Ülo Koit.

Soomekeelseid saateid juhiti või vähemalt nende tööd suunati mitme erineva asutuste poolt nii Moskvast kui ka kodumaalt. Toimetuse alluvusliine võib üldiselt jagada kaheks: parteiliseks ja tehniliseks allumiseks. NSVL Raadio ja Televisiooni Komitee tegeles sõna otseses mõttes Eesti Raadio tehnilise küljega nagu raadiomastide haldamine ja erinevate eelarvete koostamine. Parteilist joont koordineerisid NLKP ja EKP KK propagandaosakonnad ning vastavasisuliste probleemide lahendamine ja parteiliste ülesannete jagamine olid osa ENSV Riikliku Raadio ja Televisiooni Komitee parteialgorganisatsioonide tööst. Kõik muutused organisatsioonis toimusid Moskva eeskujul ja näiteks 1957. aasta organisatsiooniliste muutuste taga on nähtud üleliidulisi muutusi, nagu Hruštšovi (Beria) reformid liiduvabariikidele suurema iseseisvuse ja kultuuriautonomia loomiseks, aga ka Nõukogude Liidu üldine tehnoloogiline areng, sealhulgas televisiooni valdkonnas¹⁴.

¹³ Протоколы собраний и бюро (03.09.1964) , ERAF.51.1.1848, l. 25-26.

¹⁴ Rudi, Erle. (2003). Eesti Raadio organisatsiooniline areng ja kaadripoliitika 1950. aastatel. Bakalaureusetöö. (Juhendaja Epp Lauk). Tartu Ülikool, sotsiaalteaduskond, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond., lk 37.

1.2 Välissaadete eesmärk

1963. aastal oli Eesti Raadio kõigile toimetustele seatud kolm suuremat eesmärki:

1. „endiselt parandada „marksistlik-leninliku ja kommunistliku maailmavaate“ kujunemist [...]“,
2. „oskuslikult leitud faktide ja näidete varal süstemaatiliselt valgustada partei ning kogu rahva poolt majandusplaanide täitmiseks, tööviljakuse tõstmiseks ja tootmise parteilise juhtimise parandamiseks tehtavat tööd ning kultuurilise ülesehitustöö probleeme“,
3. „arendada teravat ja printsiipiaalset kriitikat ning enesekriitikat rutiini, bürokratismi, pillamise, parasiitlikuse ja muude antisotsiaalsete nähtuste vastu.“¹⁵

Välissaated olid oma iseloomult veidi teised kui tavaraadiosaated ning erinevates riiklikes otsustes on esitatud välissaadetele ka detailsemaid nõudeid. Näiteks EKP KK büroo otsus kuupäevaga 02.03.1959 „Abinõudest raadio ja televisioonisaadete taseme tõstmiseks Eesti NSVs“ mainib eraldi punktis, et „välissaadete toimetusel tuleb tõestada veenvate faktide varal sotsialistliku maailmasüsteemi üleolekut kapitalistlikust süsteemist.“¹⁶ Kõige paremini võtab aga välissaadete eesmärgid kokku NLKP Keskkomitee üleliiduline otsus 1960. aasta detsembrist pealkirjaga „Nõukogude Raadio töö parandamisest“: „Raadio välissaadete peamiseks ülesandeks tuleb lugeda Nõukogude riigi rahumeelse poliitika pidevat selgitamist, sotsialistliku majandussüsteemi eeliste selgitamist kapitalistliku süsteemiga võrreldes. Tuleb laiemalt organiseerida rahuliku koeksisteerimise leninlikke ideid, kõigi rahvuste sõpruse ja koostöö ideid, julgelt ning otsustavalt paljastada külma sõja ja jõupositsiooni poliitika pooldajad.“¹⁷

Kokkuvõtlikult olid raadiosaadete peamised eesmärgid kommunistliku süsteemi propageerimine, süsteemi saavutuste näitamine heas valguses ning vastulöögi andmine mitteparteilisele kriitikale. Sulaaja aastatel, mil oli vaja lõdvendada välispoliitilisi pingeid, oli välissaadete ülesandeks propageerida rahu, sõprust ning koostööd. See, et kõik teostus „leninlike ideede põhjal“ tähendas seda, et Nõukogude Liit oli nende väärtuste ülem kandja ning kõik, kes olid riigi vastu, olid ühtaegu ka nt. rahu vastu. Nõukogude Liidu jaoks vaenulikud riigid ja isikud tembeldati haletsuseta ja „kriitilises vaimus“ sõjaõhutajateks.

¹⁵ Протоколы собраний (22.07.1963), ERAF.51.1.1846, l. 31.

¹⁶ Протоколы общих собраний (02.03.1959), ERAF.51.1.1839, l. 58, Kreegipuu, Tiiu (2009). Eesti NSV trükiajakirjanduse parteiline juhtimine., lk 158.

¹⁷ Komitee istungite protokollid (12.1960), ERA.R-1590.4.190, l. 140.

1.3 Soomekeelsete saadete toimetus

Loomingulise töö puhul, mida raadiosaadete tegemine kahtlemata on, mängivad olulist rolli saadete tegijad ehk toimetuse töötajad ja nende taust. Seetõttu on sobilik väike ülevaade soomekeelsete saadete töötajatest. Soomekeelsete raadiosaadete toimetuse kaader muutus käsitletava ajaperioodi jooksul vähe. 1940. aastad ja ka veel 1950. aastate algus oli arusaadavatel põhjustel uue kaadri loomise periood Eesti Raadios¹⁸. Tööle võeti esmalt usaldusväärse ja teiseks oskuste tõttu¹⁹.

Esimesena tulid Soome saadetes tööle Punaarmee radistidena töötanud eestlased Ülo Koit ja Ülo Saldre. Koit tegutses Raadio Komitees ning Saldre oli peatoimetajana ühtlasi ainus kaadritöötaja, seda kuni 1952. aastani²⁰. Vastutavad toimetajad Simon Joffe ja Harri Goldberg leiti toimetuse ridadesse 1940. aastate teisel poolel. Joffe rolli Soome saadete toimetuses on kirjeldanud saadete hilisem toimetaja Pekka Lehtonen: „Tema töölaud oli minuga ühes toas ja peagi märkasin üht eriskummalist joont. Ta nimelt ei teinud kunagi tööd. Ma ei saa siiani aru, kuidas võib mõni inimene olla päevast päeva tööl ja seal mitte midagi teha. Ta veetis aega ühest toimetusest teise käies ja kolleegidega vesteldes.“. Raadio ja Televisiooni Komitee parteialgorganisatsiooni materjalidest aga selgub, et Joffe on parteilistel büroo- ja üldkoosolekutel aktiivne osaleja ning sõnavõtja. Vastutava toimetaja rolliks oli kohati arendada asutusesisest parteilist tööd. Veel 1960. aastal ei olnud Joffe soome keele oskus saadete tegemiseks piisavalt hea²¹. Diktoritena töötasid toimetuses Artur Ader ning Taimi Seljamaa (sünd. Rukkila). Mõlemad olid veetnud suurema osa maailmasõdade vahelisest ajast Soomes. Ader saadeti 1930. aastate lõpus ametnike poolt kommunistina tagasi Eestisse. Tema kohta on mäletatud, et ta ei saanud kunagi eesti keelt päris selgeks, vaid rääkis seda tugeva aktsendiga²². Taimi Seljamaa oli soomlanna, kes abiellus vahetult enne sõda endise Eesti välisministri Julius Seljamaa nõbu Julius Seljamaaga ning jäi lõpuks ajaloo keeristes Eestisse. Võib järeldada, et diktoritel ehk neil, kelle hääl läks eetrisse, pidi olema hea keeleoskus ning arusaadavalt eelistati töötajaid, kelle emakeeleks oli soome keel. Parteialgorganisatsiooni materjalid näitavad, et kõik vastutavad töötajad olid partei liikmed: nii

¹⁸ Rudi, Erle. (2003). Eesti Raadio organisatsiooniline areng ja kaadripoliitika 1950. aastatel, lk 51.

¹⁹ Samas, lk 53.

²⁰ Soomekeelne saade. Saadete ajaloost. (eetris 1990ndad) <https://arhiiv.err.ee/vaata/soomekeelne-saade-saadete-ajaloost>

²¹ Протоколы бюро (21.4.1960), ERAF.51.1.1840, l. 47.

²² Lehtonen, Pekka. (2016). Ülesandega üle lahe. Propaganda mitu nägu, lk 43 ja Soomekeelne saade. 40 aastat ER soomekeelseid saateid. (eetris 05.04.1987) <https://arhiiv.err.ee/vaata/soomekeelne-saade-40-aastat-er-soomekeelseid-saateid>

need, kes vastutasid saadete sisu eest ehk peatoimetajad ja vastutavad toimetajad, kui ka need, kelle hääl kõlas eetris ehk diktorid.

Raadiosse suunati tööle inimesi ka otse ülikoolist, nagu 1950. aastate keskel juhtus Hillar Laanega. Heade hinnete, keelteoskuse ja isiklike suhete abil oli võimalik saada raadiosse tööle. Hiljem olid nii Laane kui Seljamaa president Urho Kaleva Kekkoneni tõlkideks viimase Eesti-visiidi ajal²³. 1953. aastal astus Soome saadetes tööle kunstilise toimetajana Lennart Meri ja toimetajana Evald Kallas. Kallas oli sõdadevahelisel ajal elanud mõnda aega Soomes, kus oma sõnade järgi võttis osa sealsest kommunistlikust liikumisest²⁴. On tõendatud, et Kallas oli Riikliku Julgeoleku Komitee agent. Aruannetes on märgitud, et tal oli palju sugulasi Soomes ning paar tuttavat Rootsis, kes olid seotud Inglise luurega. Agendinimega „Robert“ oli ta tegutsenud alates 1940. aastast. Aruandes märgitakse veel, et „teda kui agenti iseloomustatakse ainult positiivselt, ta valdab mitut võõrkeelt.“ Raadios töötamise ajal viibis Kallas Riikliku Julgeoleku Komitee ülesandel pikemat aega Soomes²⁵. Ka aseesimees Ülo Koit tegi koostööd julgeolekuorganitega teenides ka positiivseid iseloomustusi²⁶. Raadiosaadete masinakirjutajateks ja tõlkijateks olid Melanie Gutman ning ingerlased Ester Püvi ja Lembi Arro.

Pärast Stalini surma hakati üleliiduliselt välissaadete toimetustesse värbama sõna otseses mõttes välisjõude. NLKP palus Soome Kommunistlikult Parteilt mõnda kommunistist ajakirjanikku, kes oleks nõus tegema kohapeal Tallinnas soomekeelsele toimetusele lugusid, diktoritööd ja saates loetavate tekstide grammatilist korrektuuri. Ülesandeks oli „teha saated huvitavamaks nii, et see muudaks positiivsemaks soomlaste arusaama sotsialismist“²⁷. Nii said tööle abielupaar Oskari ja Aune Lahdenperä. Oskari asus tööle raadiosaadete toimetajana ja Aune läks televisioonisaadetes. Soomlastele maksti natuke paremat „välismaalase palka“²⁸. Hiljem värvati ka Tallinna rootsikeelsetesse saadetes toimetajaid Rootsist²⁹.

²³ Lehtonen, Pekka. (2016). Ülesandega üle lahe. Propaganda mitu nägu., lk 48.

²⁴ KIRJUTAMATA MEMUAARE. Evald Kallas. (Eetris 17.04.1978) <https://arhiiv.err.ee/vaata/kirjutamata-memuaare-evald-kallas>

²⁵ Aruanne Riikliku Julgeoleku Komitee 2. vastuluureosakonna tööst 1955, Umara, 1998, lk 18–19.

²⁶ Jürjo, Indrek. (1996). Pagulus ja Nõukogude Eesti – Vaateid KGB, EKP ja VEKSA arhiividokumentide põhjal, lk 204–205.

²⁷ Lehtonen, Pekka. (2016). Ülesandega üle lahe. Propaganda mitu nägu, lk 8–9.

²⁸ Samas, lk 37.

²⁹ Pärn, Martin. (2006). Eesti Raadio rootsikeelsed saated, lk 22.

Soomekeelseid saateid on vahel iseloomustatud saadetena, mida tegid peamiselt ingerlased³⁰, aga nagu eelnevalt toodud, piirdus nende roll vaid tehniliste töödega. Praktikas olid need saated eestlaste (ja kahe soomlase) tehtud. Soomekeelsete saadete toimetus erines teistest toimetustest, kuna toimetusel olid erinevad ülesanded, töökeel ning selle organisatsiooniline alluvus ei kattunud täpselt teiste toimetustega. Vormiliselt allus soomekeelne toimetus ikkagi Eesti Raadiole ning näiteks selle liikmete palgaandmed leiduvad kaadrite koondaruannetes koos teiste Eesti Raadio toimetustega. Palgad olid vastavalt ametile samad kui teistes toimetuses. Peatoimetaja teenis hierarhiale vastavalt kõige rohkem, temale järgnesid vastutavad toimetajad, tegevtoimetajad, diktorid ja kõige väiksemat palka said masinakirjutajad/tõlkijad. Need, kes kasutasid töös võõrkeeli, said lisatasu 5–10% palgast³¹.

³⁰ Mõned arvustused Lehtoneni mälestustele viitavad Eesti ingerlastele nt. <https://verkkopuoti.svyl.fi/radioaaltoja-ei-voinut-estaa/>

³¹ Koondaruanded komplekteeritud kaadrite ja nende jaotuse kohta (1957-1958), ERA.R-1590.4.93, l. 19–21.

1.4 Töö toimetuses

Soomekeelsete saadete toimetaja Pekka Lehtonen on kirjeldanud tavalist tööpäeva Soome saadete toimetuses järgnevalt: „Toimetuses algas töö hommikul. Kell üheksa olid tõlkijad ja masinakirjutajad kogunenud väikesesse teleksituppa, kuhu tulid NSV Liidu Teadeteagentuuri TASSi uudised ja kommentaarid vene keeles. Need uudised ei olnud samad, mida TASS saatis Nõukogude Liidu või välismaa meediale. Välisaadete toimetused said igal pool Nõukogude Liitu just nende jaoks valitud ja töödeldud uudised ja kommentaarid.³²“. TASSilt tuli keskmiselt 10 poognat teksti Tallinnasse, millest toimetaja sai valida, mida kasutada³³. Lehtonen jätkab: „Lood kirjutati käsitsi ja viidi masinakirjutajate tuppa. [...] Kui teleks³⁴ toksis Moskvast hommikuti uudiseid ja kommentaare, tõlkisid diktorigid Artur [Ader] ja Taimi [Seljamaa] need suuliselt soome keelde ja masinakirjutajad Ester [Püvi] või Lembi [Arro] trükkisid teksti paberile. Seejärel toodi paber minule, kontrollisin tekstid üle ja parandasin võimalikud vead.³⁵“. Saateid tehti nii stuudios kui kohapeal erinevates vabrikutes ning kolhoosides/sovhoosides. Osaliselt kasutati Eesti Raadio muude toimetuste materjale ja tõlgiti need lihtsalt ümber soome keelde.³⁶

Toimetuse tööülesanded hõlmasid ka tasemeõpet või nagu seda tollal nimetati, kvalifikatsiooni tõstmist. Igal toimetuse liikmel oli kohustus pidada korra kvartalis loeng teatud teema kohta. Selle tegevuse eesmärgiks oli parandada toimetuse üldisi teadmisi erialastest teemadest nagu Soome ajalugu, kultuur, poliitika või tööstus. Loengud toimusid korra nädalas tööpäeva alguses³⁷. Näiteks rääkis Ülo Koit 1957. aastal SKP XI kongressist ja Lennart Meri Soome ajaloost – vanimast ajast kuni 1917. aastani. Sellele lisandus ka peatoimetaja vastutusel keeleõpe, mis plaani järgi pidi toimuma kord nädalas, aga milleni ilmselt alati ühel või teisel põhjusel ei jõutud³⁸. Kuigi otsest teavet ei ole, on tõenäoline, et välissaadete toimetus võttis osa ka üldistest Eesti Raadio töötajatele mõeldud õppustest, mil käidi ekskursionidel ehitustel, tööstusettevõtetes, sovhoosides ning

³² Lehtonen, Pekka. (2016). Ülesandega üle lahe. Propaganda mitu nägu, lk 38.

³³ Soomekeelne saade. Saadete ajaloost. (Eetris 1990ndad) <https://arhiiv.err.ee/vaata/soomekeelne-saade-saadete-ajaloost>

³⁴ Eesti Nõukogude Entsüklopeedia artikkel teleksi kohta: http://entsyklopeedia.ee/meedia/teleks2/nene7_page_0572

³⁵ Lehtonen, Pekka. (2016). Ülesandega üle lahe. Propaganda mitu nägu, lk 36.

³⁶ Komitee istungite protokollid (11.1957), ERA.R-1590.4.80 l. 1 ja Raadio soomekeelsed saated (03.02.1960), ERA.R-1590.1.1144, l. 14, 43.

³⁷ Nt . Kaadrite kvalifikatsiooni tõstmise aruanded (11.1957), ERA.R-1590.4.94, l. 27 ja Kaadrite kvalifikatsiooni tõstmise aruanded (1959), ERA.R-1590.4.168, l. 8.

³⁸ Kaadrite kvalifikatsiooni tõstmise aruanded (1959), ERA.R-1590.4.168, l. 6.

kolhoosides³⁹. Lisaks raadiotööga seotud õppele olid ka parteialorganisatsiooni algatatud ideoloogilised õppused, seminarid ja ringid⁴⁰. Enne raadiosse tulekut või seal töötamise ajal oli välissaadete vanematel töötajatel omandatud kõrgharidus järgmistel erialadel: ajalugu, ajakirjandus, eesti keel ja kirjandus, soome-ugri keeled ja kirjandus⁴¹.

Üks suurimaid probleeme Eesti Raadios oli üldiselt alkoholi liigne pruukimine. Peaaegu igal RTK parteialorganisatsiooni koosolekul lahendati joomisest tulenevaid personaalküsimusi. Raadiomajas oli olemas oma baar, kust sai isegi tööajal võtta, mida sooviti. Kellegi kolmanda isiku personaalküsimuse lahendamisel tunnistas Soome saadete diktor Ader, et „[...] ei ole saladus, et viina juuakse majas. Näiteid võiks tuua palju. See kõik on saanud teoks nõrga töödistsipliini ja loiu suhtumise pärast. Meie ise oleme siin süüdi. See, et [...] see fakt juhtus, on ka meie süü.“⁴². Kuu aega hiljem oli aga Ader ise juba teist korda (eelmine juhtum leidis aset paar aastat varem) parteialorganisatsiooni ees aru andmas „mitteseltsimeheliku“ käitumise pärast. Mõnda aega varem oli saabunud Inturisti Tallinna osakonna esindaja Valter Tuhkaneni järgmise sisuga kaebekiri: „Viibides 1. mai õhtul grupi Soome turistidega restoranis „Gloria“, tuli sinna ka seltsimees Ader. Restorani tülles oli tema tarvitanud alkoholi. Soomlased palusid teda oma lauda. Kuna lauas pakuti ka alkohoolseid jooke, siis jäi seltsimees Ader purju. Ta kippus väga teravasse poliitilisse keskustellu, süüdistades neid ja Soome ajakirjandust sõjaõhutamises ja vaenulikus poliitikas Nõukogude Liidu vastu. Soomlased tahtsid hoiduda teravatest jutuajamistest poliitilistel teemadel, öeldes et nemad ei ole poliitikud, vaid turistid. Lõpuks jäi seltsimees Ader magama laua juurde ja kelnerid kandsid ta välja, kuna see kompromiteeris turiste, sest laual oli Soome riigilipp.“. Lugu lõpeb Aderi vabanduse ja töötusega mitte kunagi enam restorani minna. Kuu aega hiljem kutsutakse RTK töötajaid üles ettevaatlikkusele Soome turistidega vennastumisel, viina joomisel ning valvsuse kaotamisel⁴³.

³⁹ Kaadrite kvalifikatsiooni tõstmise aruanded (1959), ERA.R-1590.4.168, l. 12.

⁴⁰ Nt. Протоколы бюро (1959), ERAF.51.1.1838, l. 48.

⁴¹ Koondaruanded komplekteeritud kaadrite ja nende jaotuse kohta (1957–1958), ERA.R-1590.4.93, l. 46–47.

⁴² Протоколы общихх собраний (26.04.1960), ERAF.51.1.1841, l. 46.

⁴³ Samas, l. 58, 62, 70.

1.5 Ühendus Soomega

Eesti Raadiol oli Soomes ka omad kontaktid. Kõige produktiivsem ühendus oli Soome toimetaja Oke Jokineniga. Jokinen oli juba enne Teist maailmasõda huvitatud Eestist. Nii nagu Kekkonen ja tema sõpruskond, püüdis ka Jokinen arendada Soome-Eesti suhteid uutes tingimustes ning ta oli alates 1966. aastast Soome-Nõukogu Eesti ühingu osakonna juhataja. Juba 1950. aastate lõpust leiame aga, et Jokinen tegi Soomest reportaaže Eesti Raadio soomekeelsetele saadetele. Esimene teadaolev saade on aastalt 1959. NSVL tööstusnäituse avamistelt Helsingis⁴⁴. Lisaks Jokinenile töötas hilisem Soome saadete peatoimetaja Ants Lang Soomes TASSi korrespondendina. Plaanis oli ka korraldada Soomes kohtumisi Soome saadete töötajate ning kuulajate vahel. Peeti vajalikuks saata igal aastal töötajaid Soome komanderingusse, kuid näiteks parteialgorganisatsiooni materjalides, kus käsitleti ka komanderingutele saatmisi, pole selliseid juhtumeid kirjeldatud. See aga ei tähenda, et neid poleks ette tulnud⁴⁵.

Pärast president Urho Kekkoseni Eesti-visitit hakkasid Eesti-Soome suhted ka rohujuure tasandil elavnema. Kõige populaarsemaks ja levinumaks koostöö vormiks olid ühised spordivõistlused. Soome Rahvusringhääling hakkas ka Eesti kohta rohkem huvi tundma ning tehti reportaaže ENSVst. Viisa- ja majutusküsimustes aitas Eesti Raadio ja Televisiooni Komitee aseesimees Ülo Koit ja suvel 1965 jagatakse kiitust mõnusa reisi eest Tallinnasse ning võimaluse eest tutvuda Eesti Raadio ja Televisiooni Komitee töö ja Eesti kolleegidega⁴⁶. Ka teine Soome meediategelane on ühenduses Eesti Raadioga, nimelt juulis 1965 algatab OY Mainos TV kirjavahetuse Eesti Raadioga. Plaanitakse Soome-Eesti ühissaadete tegemist⁴⁷, mis saavad reaalsuseks, kui valmib esimene ühine saade „Sävelsilta“ 1966. aastal⁴⁸.

⁴⁴ Soomekeelne saade. NSVL Tööstusnäituse avamine Helsingis (eetris 14.11.1959)

<https://arhiiv.err.ee/vaata/soomekeelne-saade-nsvl-toostusnaituse-avamine-helsingis><https://arhiiv.err.ee/vaata/soomekeelne-saade-nsvl-toostusnaituse-avamine-helsingis> ja

⁴⁵ Rudi, Erle. (2003). Eesti Raadio organisatsiooniline areng ja kaadripoliitika 1950. aastatel, lk 53.

⁴⁶ OY Yleisradio Ab-lt Soomest saabunud kirjad vastastikuse koostöö küsimustes (19.04.1965-19.08.1965), ERA.R-1590.5.206, l. 13.

⁴⁷ OY Mainos TV kirjad ühissaadete korraldamise küsimuses (1965), ERA.R-1590.5.211.

⁴⁸ Lehtonen, Pekka. (2016). Ülesandega üle lahe. Propaganda mitu nägu, lk 61.

2. Eesti Raadio soomekeelsed saated

2.1 Saated

Soomekeelseid saateid võib jagada üldjoontes kahte tüüpi saadeteks: argipäevadel ja laupäeval eetris olnud saated ning pühapäevased saated. Esmaspäevast reedeni oli pearõhk uudistel, Moskvast tulnud rahvusvahelistel kommentaaridel ning ühel kuni kolmel saatel, mida tehti Eestis kohapeal. Nädalalõppudel suheldi rohkem kuulajatega, lugedes neilt saadud kirju ning mängides soomlaste soovitud muusikat. Tööpäevadel ja laupäeval tehti päevas kaks saadet ajavahemikus 18.00–18.30 ja 19.00–19.30, pühapäeval kell 11 anti eetrisse üks saade, mis vältas poolteist tundi.

Tööpäeviti eetrisse antud saated koosnesid kolmest osast. Esimene osa oli alati pühendatud päevauudistele ENSVs, Nõukogude Liidus ja välismaal. Uudised käsitlesid reeglina majandust, tööstust, põllumajandust ning kultuuri. Aastatel 1955–1957 jagunesid päevauudised kahte blokki: uudised NSV Liidust ja uudised välismaalt. Esimeses blokis räägiti Eestist Nõukogude Liidu osana, kus ENSV uudiseid oli sõltuvalt päevast 1/4 kuni 1/2 uudismaterjalist⁴⁹. Alates veebruarist 1958 on näha, et blokid on muutunud. ENSV uudiseid esitati eraldi ning Nõukogude Liidu materjalid olid välismaa uudistega kokku pandud. Kohalike ja välisuudiste suhe püsib küllaltki muutumatuna, varieerudes päeviti 1/6 kuni 3/4 uudiste mahust⁵⁰. Sarnased uudismaterjalide blokid jätkuvad ka järgmistel aastatel, kuid juba aastast 1959 kasvab kohalike uudiste arv sellisel määral, et kohati on neid rohkem kui Moskvast tulnud uudiseid. Sõltuvalt päevast, on kohalike uudiste suhe muude uudistega 2/4 kuni 3/5. Kohalike uudistena käsitleti siinkohal neid uudiseid, mille puhul kahtlen sügavalt, et neid võidi esitada üleliidulises raadios, peamiselt nende kohaliku iseloomu tõttu. Tollane Soome saadete esimees Ülo Koit on meenutanud, et kohalike uudiste arv tõusis progressiivselt otse pärast Stalini surma, kuid käesolevatel andmetel võib suurema kohalike uudiste kasvu paigutada alles 1950. aastate lõppu⁵¹.

Saadete teine ja kolmas osa olid kindlatel päevadel eetris olevad temaatilised saated. Üks neist oli muusikasaade, kus plaatidelt mängiti peamiselt Eesti ja Vene heliloojate loomingut ning esitati tihti ka rahvavabariikide või sotsialistlikule maailmale sõbralike Lõuna-Ameerika ja Kuuba rahvalaule.

⁴⁹ Esimene number näitab kohalike uudiste arvu, teine number kõikide uudiste arvu kokku. Raadio soomekeelsed saated (01.02.1956), ERA.R-1590.1.513 l. 1, 8.

⁵⁰ Raadio soomekeelsed saated (01.02.1958-08.02.1958), ERA.R-1590.1.785, l. 1, 51.

⁵¹ Soomekeelne saade. Soomekeelsete saadete ajaloost. Ülo Koit 02. (eetris 04.10.1994) <https://arhiiv.err.ee/vaata/soomekeelne-saade-soomekeelsete-saadete-ajaloost-ulo-koit-02>

Mängiti ka kuulajate soovilugusi, sealhulgas rohkesti Georg Otsa esitatut, vahel anti eetrisse kontsert-loenguid. Üks selline loeng näiteks tutvustas soomlastele laiemalt Nõukogude Liitu, tehes muusikalise rännaku Eesti NSVst Moldaavia NSVsse. Saates justkui reisiti mööda Nõukogude Liitu, kuulates eri piirkondade muusikat, kuni lõpuks jõutigi Moldaaviasse⁵². Sarnane muusikaline matk tehti ka näiteks Gruusiasse⁵³. Lisaks suure Nõukogudemaa tutvustamisele räägiti pikemalt Eesti ja Vene heliloojatest nagu Gustav Ernesaks, Eduard Tubin ja Pjotr Tšaikovski, keskendudes peamiselt nende loomingule⁵⁴.

Teine regulaarne ja sisult poliitiline saateosa oli Moskvast saabunud rahvusvaheliste kommentaaride või artiklite ette lugemine. Arhiivis säilitatakse neid saateid alates aastast 1963, nende sisu on võrreldes Eestis tehtud saadetega palju teravam ja kriitilisem. Näiteks räägitakse veebruaris 1963 Saksa sõjakurjategijate kohtuprotsessidest Lääne-Saksamaal nõukoguliku tõsidusega, millele viitavad ka ettelooetavate kirjutiste pealkirjad: „Fašistlikud roimarid peavad saama karmi karistuse“ ja „Saksa Föderaalvabariigis kaitstakse natslikke kurjategijaid“⁵⁵. Poliitiliste teemade lisaks räägiti tihti ka ENSV ja NSVL statistikavalitsuste uutest (positiivse iseloomuga) näitajatest ning NSVL majanduse arengust ja plaanidest. Sarnast poliitilise sisuga saateosa kujutasid endast ka erinevad ülevaated Nõukogude Eesti keskajalehtedest⁵⁶. Veebruaris 1959 võtavad pea igapäevaselt palju eetriruumi uudised NLKP 21. kongressist. Avaldatakse kongressil peetuid kõnesid, materjale ja ka vastukajasid sellele nii ENSVs kui välismaal.

Viimane aga sugugi mitte väiksem osa saadetes oli Eestis tehtud saated ja saatesarjad, autoriteks Soome raadiosaadete, vajadusel televisioonisaadete ning teiste Eesti Raadio toimetuste toimetajad. Erinevatel aegadel regulaarselt korra nädalas eetris kõlavad sarjad olid näiteks „Akadeemiline Veerandtund“ (*Akateeminen varttitunti*), „Tööstussaade“ (*Teollisuusohjelma*), „raadioajakiri Kirjandus ja Kunst“ (*Kirjallisuus ja Taide*) ja „Kõneleb ühingu NSV-Liit-Soome Eesti osakond“ (Puheenvuoro...). Nende saadete formaat oli eri teemadest hoolimata sarnane, mille puhul erinevate erialade esindajad, teadus- või kultuuritegelased rääkisid oma erialastel teemadel. Näiteks võib tuua kirjanik Paul Rummo ülevaate uue viisaastaku perspektiividest kultuuririndel⁵⁷ või vestluse ENSV

⁵² Raadio soomekeelsed saated (08.02.1958), ERA.R-1590.1.785, l. 109.

⁵³ Raadio soomekeelsed saated (03.02.1957), ERA.R-1590.1.647, l. 28.

⁵⁴ Samas, l. 6.

⁵⁵ Raadio soomekeelsed saated (01.02.1963-05.02.1963), ERA.R-1590.1.1934, l. 1, 15, 189.

⁵⁶ Raadio soomekeelsed saated (06.02.1957-08.02.1957), ERA.R-1590.1.647, l. 83,110.

⁵⁷ Raadio soomekeelsed saated (07.02.1956), ERA.R-1590.1.513, l. 127.

põllumajanduse ministri asetäitjaga⁵⁸. Ka lastele tehti saateid, tõlkides muuhulgas Buratino seiklusi⁵⁹. Kõige populaarsemaks saateks kujunes ilmselt Lennart Meri toimetatud saade „Mineviku tähistel“ (*Menneisyyden virstanpylväät*)⁶⁰. Tegemist oli ajaloooteemaliste kuuldemängudega, kus kasutati ohtralt heliefekte ja diktorid esitasid teksti märgatava kaasaelamisega. Saate temadeks olid näiteks eestlase (!) Fabian Bellingshauseni ekspeditsioon Antarktikasse, Kolovere lossi saladused ning muusikaline ajarännak Marseljeesist Internatsionaalini⁶¹. Sarjade kõrval tehti ka väiksemaid reportaaže, kus toimetaja käis kolhoosides või vabrikutes töölisi intervjuerimas, või siis ühekordse eriteemaga saateid, nagu näiteks olukirjeldus „Külanõukogu esimehe tööpäev“⁶².

Reedeti jõudsid eetrisse saated „Kirjakast“ ja „Teie küsite, meie vastame“, kus vastati kuulajate küsimustele põhjalikumalt kui nädalalõpu saadetes. Üks huvitavam näide sellisest saatest pärineb 1963. aasta veebruari algusest, kui kuulaja Soomest küsib, millised on õppimisvõimalused Tallinna Polütehnilises Instituudis. Küsimusele annab vastuse instituudi majandusteadlane ja pärast ametliku vastust on toimetaja poolt kokku pandud järgmine stsenaarium, tutvustamaks Polütehnilise Instituudi ajalugu: kaks diktorit istuvad koos mikrofoni taga ja neil on ees parkümmend dokumenti Tallinna Polütehnilise Instituudi kohta aastatest 1936–1960. Esimene diktor alustab: „1936. aasta sügissemestril [...] oli nimekirjas 484 üliõpilast. See üliõpilaste arv püsis ilma suuremate muudatusteta kuni nõukogude võimu taaskestamiseni Eestis 1940. aastal.“ Teine diktor jätkab: „Aga käesoleva aasta esimesel jaanuaril oli Tallinna Polütehnilises Instituudis 6017 üliõpilast. Ja perspektiivplaan, näete, ütleb, et 1970. aastal, see on seitsme-kaheksa aasta pärast, on neid umbes kaks korda rohkem. Kui aga veel kaugemale edasi minna, kohtame juba arvu – viisteisttuhat!“⁶³. Saade jätkub samas vaimus võrreldes erinevate aegade üliõpilaste arvu lisaks, õppetingimusi ning õppemakse.

Pühapäevased saated erinesid oma formaadi poolest muude päevade saadetest ning nende pikkuseks oli poolteist tundi. Uudiseid ei loetud, selle asemel oli poliitiline kommentaar, loeti kuulajate kirju ja korraldati muusikalisi soovikontserte. Toimetus oli teadlik kuulajate tagasiside põhjal, et

⁵⁸ Raadio soomekeelsed saated (03.02.1958), ERA.R-1590.1.785, l. 34.

⁵⁹ Raadio soomekeelsed saated (03.02.1958), ERA.R-1590.1.785, l. 64.

⁶⁰ Soomekeelne saade: Soomekeelne saade. 20 aastat Eesti Raadio soomekeelseid saateid (eetris 14.03.1967), <https://arhiiv.err.ee/vaata/230456>

⁶¹ Raadio soomekeelsed saated (10.02.1957), ERA.R-1590.1.647, l. 119; Raadio soomekeelsed saated (02.02.1958), ERA.R-1590.1.785 l. 18; Soomekeelne saade. Marseljeesist internatsionaalini. (eetris 25.04.1960)

<https://arhiiv.err.ee/vaata/soomekeelne-saade-marseljeesist-internatsionaalini>

⁶² Raadio soomekeelsed saated (02.02.1959), ERA.R-1590-1.959, l. 2.

⁶³ Raadio soomekeelsed saated (01.02.1963), ERA.R-1590.1.1934, l. 17.

pühapäevaseid saateid kuulati kõige rohkem ja neile ka panustati kõige rohkem⁶⁴. Korraldati üle nädala klassikaline viktoriin „Kes, kus, millal“ (*Kuka, Missä, Milloin*) ning „Muusikamõistatus“ ehk muusikaviktoriin, kus kuulajad püüdsid ära arvata esitusele tulnud lugu. Alguses koostas viktoriine Lennart Meri, hiljem tegid neid inimesed väljaspool välissaateid, nende seas Eesti Raadio ühiskondlike saadete peatoimetaja, tuntud mälumängur Hardi Tiidus⁶⁵. Viktoriinides esitati matemaatika-, Eesti ja Vene kirjanduse-, muusika- ja kultuurialaseid küsimusi, lisaks mõned „konksuga“ küsimused ning faktid uudistest, mida oli Soome saadetes avaldatud eelmise nädala jooksul. Lennart Meri toimetatud viktoriinis veebruaris 1956 küsiti näiteks järgmisi küsimusi: mis on selle Ukraina maa-ala nimi, mis alles pärast sõda liitus emamaaga ja mis viimastel aastatel on olnud Eesti turistide hulgas populaarne matkakoht; mis aastal võeti vastu Nõukogude Liidu hetkel kehtiv põhiseadus; millises riigis maailmas kehtestati esimene konstitutsioon; millisest vennasvabariigist laulab Georg Ots; mis pärast sõitis inimene liftiga ainult kuuteistkümnendale korrusele, olgugi et ta elas kahekümnendal korrusel; milline rasketööstuslik ehitus kujuneb kuuenda viisaastaku suuremaks ehituseks Eestis jms. Vähemalt kahel korral küsiti kuulajatelt, kes on ENSV Ülemnõukogu ja Ministrite Nõukogu esimehed⁶⁶. Soome saadete tegijad on meenutanud, et viktoriinid olid omal ajal vägagi populaarsed. Vahel olevat isegi sajad inimesed saatnud oma vastuseid toimetusele⁶⁷. Paraku nendes viktoriinides mida käesolevas töös on uuritud, oli osalejaid parimal juhul 10. See on ka arusaadav, sest näiteks need varem mainitud küsimused olid – võib oletada - soomlaste jaoks rasked ja mõnele küsimustele vastamiseks oli lisaks laialdastele teadmistele vaja kulutada palju aega, kuulates aktiivselt möödunud nädala igapäevaseid Soome saateid.

Nagu näha viktoriinid ei olnud täiesti propaganda vabad ja seda oli mitte ainult küsimustes ja vastustes, vaid ka küsimuste sissejuhatustes. Nii näiteks juhitakse ühe araabiateemalise küsimuse kõrval tähelepanu faktile, et „araablaste mehiste võitlust rahu eest on kõrgelt hinnatud maailma progressiivse avalikkuse poolt. Nimelt otsustas rahvusvaheline Stalini-nimeliste rahupreemiate komitee [...] määrata ühe rahupremia väljapaistvale araabia ühiskonnategelasele Šeik Muhammed

⁶⁴ Протоколы бюро (21.4.1960), ERAF.51.1.1840, l. 46.

⁶⁵ Raadio soomekeelsed saated (02.02.1957), ERA.R-1590.1.647, l. 29.

⁶⁶ Raadio soomekeelsed saated (06.02.1956), ERA.R-1590.1.513, l. 85-87, Raadio soomekeelsed saated (09.02.1958), ERA.R-1590.1.785, l. 124.

⁶⁷ Seda fakti on meenutatud soomekeelsete saadete 20. juubelil 14.03.1967, millal võimalik liialdamine on veel arusaadav. Soomekeelne saade: Soomekeelne saade. 20 aastat Eesti Raadio soomekeelseid saateid (eetris 1.03.1967), <https://arhiiv.err.ee/vaata/230456>.

Al-Asmerile.“⁶⁸ Viktoriinide parimatele anti auhinnaks ENSVd tutvustavaid raamatuid, fotoalbumeid ning miniatuurseid ENSV lippe⁶⁹. Ühe kuulaja arvates Tallinna saadetelt sai paremaid auhindu kui Moskva soomekeelsetelt saadetelt⁷⁰.

Mõningaid üldisi aspekte, mis soomekeelseid saateid iseloomustavad:

1. Tõsisemad tööstus-, haridus-, majandus- ning kultuurilisi teemasid käsitlevad saated põhinesid tekstidel, mille oli kirjutanud mõni oma ala spetsialist eesti või vene keeles. See tekst tõlgiti ja kohandati raadiosse sobivaks.
2. Diktorite esinemine oli näiliselt spontaanne. Tekitati mulje, et saated ei põhine kirja pandud tekstidel, vaid teemasid avatakse spontaanselt rahuliku vestluse ja arutelu käigus. Kuulates Soome saateid Eesti Rahvusringhäälingu digiarhiivist võib igaüks kinnitada, et diktorite jutuajamine oli meeleolult ja tonaalsuselt (kui jutu sisu kõrvale jätta) karismaatiline, südamlük ning igati loomulik.
3. Saated püüavad näidata ENSV progressiivset edasiliikumist, tuues võrdlusi nn. kodanliku ajaga, nagu näeme eeltoodud näites üliõpilaste arvu ning õppemaksu kohta. Seda eesmärki ei olnud 1960. aastatel enam raske täita, sest rohkem kui kahekümne aastaga oli teatud aladel juba loomulikul moel toimunud arengut.
4. Alates 1959. aastast kasvas kohalike uudiste osakaal päevauudiste seas. See tähendas ühtlasi, et Soome saadetes räägiti üha rohkem ka elust Eestist. Kuigi saadete sisu püsis endiselt nõukogulikuna, siis vähemalt Nõukogude Liidust ei pidanud nii palju enam 1960. aastatel rääkima.

⁶⁸ Raadio soomekeelsed saated (06.02.1956), ERA.R-1590.1.513, l. 89-90.

⁶⁹ Soomest saabunud kirjad ja raportid ER saadete kuuldavuse kohta (02.1961), ERA.R-1590.4.253, l. 65 ja Soomest saabunud raadiokuulajate kirjad (06.1955-08.1955), ERA.R-1590.1.559, l. 210.

⁷⁰ Soomest saabunud kuulajate kirjad (11.1955-12.1955), ERA.R-1590.1.561, l. 17.

2.2 Probleemid saadete tegemisel

Toimetuse suuremaks murelapseks oli see, et soome saadete uudised tulid kõik ainult ühest allikast – Nõukogude Liidu infoagentuurist TASS. Niisiis oli ühte saadete eesmärkidest, teha vastupropagandat, praktiliselt võimatu ellu viia, sest puudus võimalus lugeda või kuulata Lääne/Soome meedia edastatud nõukogudevastast kriitikat. Lisaks sellele jõudsid TASSi uudised vahel Eestisse hilinemisega kui avalikkust oli juba teavitatud Lääne allikate kaudu. Soome saated aga ilmselt said materjali kätte veidi kiiremini. Eesti Raadio esimehe asetäitja Aadu Slutski mainib: „Mõni aeg tagasi lasti rakett Vaiksesse ookeani. Teadsime sellest juba hommikul, kuid TASSilt selle kohta kuni õhtuni ei mingit sõna. Kõik maailma raadiod rääkisid, kuid meie vaikisime. Soome saadetele antav materjal on näiteks 3–4 tundi operatiivsem.“⁷¹ . Kuid ka Soome saadete informatsioon ei laekunud ülearu kiiresti. Nimelt kurtis Soome saadete vastutav toimetaja, et Moskva uudised jõuavad nende kätte alles kell 16:00, seega jõuavad need eetrisse alles järgmisel päeval⁷². Kohati asi oli isegi nii hull, et küsiti kas ei oleks võimalik tuua iga päev lennukiga värsked TASSi materjale Eestisse⁷³. Suhtlust Moskvaga iseloomustab hästi samal koosolekul Slutsk, märkides: „[...] Sm. Visnevski TASS’ist käis meil külas. Kui küsisime kas meil on õigus öelda oma sõna TASS-i töö kohta, siis ta ei võtnud üldse vaevaks kuulatagi meie arvamusi.“⁷⁴

1960. aasta aprillis käsitleti parteialgorganisatsiooni büroo koosolekul pikemalt soomekeelsete saadete kvaliteeti. Soome saadete toimetusest väljaspoolt tagasisidet saadetele ei antud, tegemist oli pigem toimetuse enesekriitilise aruandega büroole. Üheks suuremaks probleemiks peeti põllumajandus- ja tööstusalaste saadete sisu, mida tehti kohaliku materjali põhjal, põhjusel, et neid oli raske välismaalastele huvitavaks teha. Teiseks suuremaks valulapseks olid päevauudised, kus lisaks TASSiga seotud probleemidele jäeti Eesti Teadeteagentuuri (ETA) materjalid ühel või teisel põhjusel täiesti kõrvale, selle asemel kasutati oma korrespondentide võrku⁷⁵. Lisaks nenditi, et näiteks kolhoosidest pole tehtud elavaid reportaaže „[...] mis võib jätta soomlastele mulje, nagu ei kannataks see küsimus päevavalgust“⁷⁶. Soomlasest toimetaja Oskari Lahdenperä aga kiitis saadete

⁷¹ Протоколы общихх собраний (02.03.1960), ERAF.51.1.1841, l. 15.

⁷² Протоколы бюро (21.4.1960), ERAF.51.1.1840, l. 46.

⁷³ Протоколы собраний (25.10.1962), ERAF.51.1.1845, l. 62.

⁷⁴ Протоколы общихх собраний (02.03.1960), ERAF.51.1.1841, l. 15.

⁷⁵ Протоколы бюро (21.4.1960), ERAF.51.1.1840, l. 47-48, Протоколы собраний (28.1.1963), ERAF.51.1.1846, l. 4.

⁷⁶ Протоколы бюро (21.4.1960), ERAF.51.1.1840, l. 48.

paranemist viimase aja jooksul, ühtlasi juhtides tähelepanu sellele, et pole näidatud piisavalt töötava noorsoo elu⁷⁷.

Raadio ja Televisiooni Komitee algorganisatsiooni materjalide põhjal oli Soome saadete üks korduvaid probleeme kontrapropaganda ehk vastupropaganda ebaefektiivsus või olematus. Probleemi peamiseks põhjuseks oli see, et töötajatel ei olnud võimalust kuulata näiteks Soomes tehtavaid saateid või lugeda Soome ajalehti, kus kritiseeritakse nõukogude võimu. Tegemist oli Nõukogude tingimustes keelatud materjaliga. Juba 1958. aastal paluti selles osas abi EKP Keskkomiteelt⁷⁸. Kaks aastat hiljem ollakse juba rohkem teadlikud Soomes toimuvast, kuid sellest hoolimata Soome saadetes näiteks „[...] ei organiseeritud vastulööki Soomes tehtud talvesõjapropagandale (1939/40. a. Talvesõja aastapäeva puhul).“⁷⁹ Vastutav toimetaja Joffe märgib selle kohta: „Moskva nõupidamisel arutati Keskkomitee otsust. Seal toimusid ka arutelud välissaadete osas – rõhutati seda suurt osa, mida etendavad meie saated. Meil on aga vähe võimalusi õppida tundma neid maid, kuhu saateid teeme, s.t meile on hädavajalik „Valge TASS“. Kontrapropagandat ei saa ju edukalt teha olukorda ja fakte tundmata“⁸⁰. 1960ndate keskel jääb mulje, et allikatest pole enam puudust, kuid probleemiks on see, et toimetused ei oska (või ei taha) neid oma töös ära kasutada⁸¹.

Vähemalt idee poolest kujunes Eesti Raadios oluliseks tööriistaks vabariikliku ja üleliidulise ajakirjanduse tellimine toimetusse ja koju. Nõukogude ajakirjanikul pidi ka kodus leiduma parteilist kirjandust, vähemalt selle jaoks, et need üllitised jääksid töötajatele omamoodi käsiraamatuteks⁸². Kui ilmnes, et kõik seda ei teinud, hakati asja kontrollima algorganisatsioonis. 1961. aastal koostatigi nimekirja töötajatest ja sellest, millist kirjandust nad koju tellisid⁸³. Sellest saame teada, et Soome saadete töötajad tellisid vabariikliku ja üleliidulist ajakirjandust, nagu näiteks Rahva Hää, Noorte Hää, Eesti Kommunist ja Pravda, selle lisaks ka Soome kommunistide ajalehte Kansan Uutiset. Töötajate kasutuses olev kirjandus oli seega küllaltki ühekülge, mille abil oli võimatu reageerida läänemaailmast tulevatele süüdistustele ning täita eesmärgi vastupropaganda osas.

⁷⁷ Протоколы бюро (21.4.1960), ERAF.51.1.1840, l. 48.

⁷⁸ Протоколы собраний (07.03.1958), ERAF.51.1.1834, l. 33.

⁷⁹ Протоколы бюро (21.4.1960), ERAF.51.1.1840, l. 47-48.

⁸⁰ Протоколы общих собраний (02.03.1960), ERAF.51.1.1841, l. 17.

⁸¹ Протоколы собраний и бюро (03.09.1964), ERAF.51.1.1848, l. 25-26.

⁸² Протоколы бюро (08.08.1961), ERAF.51.1.1843, l. 130.

⁸³ Протоколы бюро (08.08.1961), ERAF.51.1.1843, l. 130, 133-137.

Kokkuvõtlikult näeme saadetel neli olulisemat probleemi:

1. On ilmselge, et välissaadete eesmärk teavitada soomlasi majanduslikest ja tööstuslikest saavutustest ning edusammudest ei ühildu alati huvitava raadioprogrammi kontseptsiooniga. Kitsas teemade ring ning positiivses võtmes esitatud, kuid ühekülgne lähenemine neile võis tähendada, et kuigi saateid oli palju, jäi nende sisu ja mõte formaalselt sarnaseks ning seeläbi ebahuvitavaks. Pühapäevane saade, mis oli pikem, kus kasutati rohkesti kuulajate kirju ja mis ei olnud ka sisult sedavõrd poliitiline, saavutas osalt nende asjaolude tõttu suurema populaarsuse kui tööpäevadel eetrisse jõudnud saated.

2. Päevauudised olid TASSi vähese operatiivsuse tõttu ühe päeva võrra muust maailmast maas. ETA materjale ei saadud, ei suudetud või ei tahetud kasutada. Toimetuse jaoks olid kiiremateks allikateks kohalikud korrespondendid,

3. Vastupropagandat oli võimatu teha, sest puudus võimalus nn. „valge TASSi“ ehk lääne teabeagentuuride materjalide kasutamiseks. Samas leidub andmeid selle kohta, et toimetus ise ei olnud vastupropaganda tegemises aktiivne. Kas toimetuses oldi Soome vastu sümpaatsed või lihtsalt mõisteti, et Soome vaba ühiskonna kodanike osas ei ole nõukogulik (vastu)propaganda efektiivne, vaid pigem tõrjub kuulajaid eemale. Viimase kohta on viiteid ka Lehtoni mälestustes⁸⁴.

4. Kommunikatsioon Moskva ametnikega oli probleemide lahendamisel tihti ühepoolne. Kohalike probleeme ei võetud kõrgematel tasandil täiel määral või üldse mitte kuulda ning jäik hierarhiline süsteem kehtis põhimõttel, et reforme saab algatada ainult ülevalt poolt ning paindlikkust oli süsteemis väga vähe.

⁸⁴ Lehtonen, Pekka. (2016). Ülesandega üle lahe. Propaganda mitu nägu, lk 53.

2.3 Tsensuur

Nõukogude Liit kui totalitaarne riik piiras sõnavabadust. Riigivõimu isegi potentsiaalselt nõrgestav mistahes ajakirjandus oli keelatud. Selle kontrollimiseks loodi lai ja mitmekülgne kontrollisüsteem igasuguste „ebameeldivuste“ tsenseerimiseks. Nõukogude tsensuuri juhtiti kahel viisil: kommunistliku partei seest ning tsensuurasutuse Glavliti kaudu. Need töötasid nii kohalikul, liiduvabariiklikul kui ka üleliidulisel tasandil⁸⁵. Eesti Raadios tsensuuriga tegeles kohaliku Glavliti ehk ENSV Ministrite Nõukogu juures asuva Kirjandus- ja Kirjastusajade Peavalitsuse ametnikud ning toimetuste sees parteipiletiga peatoimetajad ning vastutavad toimetajad⁸⁶. Sellised tingimused olid optimaalsed enesetsensuurile ning toimetajad pidid loomulikult tunnetama enda piire selles mida avaldada⁸⁷.

Mitmete mälestuste põhjal oli tsensuur välissaadete praktikas pigem usaldusele põhinev formaalsus, ei midagi muud. Raadiomajas oli kaks tsensorit, keda on iseloomustatud sõbralike inimestena, kes reeglina usaldasid toimetajaid⁸⁸. Enne iga saate lindistamist või eetrise laskmist tehti saatest üheleheline kokkuvõte, mis viidi tsensori kätte, kes vaatas selle läbi ning seda aktsepteerides vajutas Kirjandus- ja Kirjastusajade Peavalitsuse templijäljendi paberile ja ühtlasi allkirjastas dokumendi⁸⁹. Nii nagu on ajakirjanduses tihti märgitud, ei olnud koostöö tsensoriga eriti karm. Oli võimalik vaielda, kaubelda või veenda tsensoreid ja nende leebusest leidub mitmeid näiteid⁹⁰.

Ülo Koit on meenutanud, et raadio juhid kogunesid reeglipäraselt EKP KK propagandaosakonnas, kus neile räägiti, mis on keelatud ja mis on üldised suunad, mida pidi järgima. Oli olemas näiteks nimekirjast, keda ei tohtinud esitada⁹¹. Põhiline tähelepanu oli suunatud aga salastatud materjalile. Raadiosaadetes ei tohtinud muuhulgas avaldada poolsõjalisi tehaseid⁹², kindralite perekonnanimesi, leivabaaside arvu ja kirjaoskamatusi ning vähese kirjaoskusega inimeste arvu⁹³. Nende reeglite meelespidamiseks kohustati juhtivaid töötajaid korraldama seminare kehtiva korra

⁸⁵ Kreegipuu, Tiiu (2015). Ajakirjandus nõukogude Eestis külma sõja võitlusvahendina, lk 170-171.

⁸⁶ Rudi, Erle. (2003). Eesti Raadio organisatsiooniline areng ja kaadripoliitika 1950. aastatel, lk 28.

⁸⁷ Kreegipuu, Tiiu (2015). Ajakirjandus nõukogude Eestis külma sõja võitlusvahendina, lk 174.

⁸⁸ Nt. Soomekeelne saade. Saadete ajaloost. (eetris 1990ndad) <https://arhiiv.err.ee/vaata/soomekeelne-saade-saadete-ajaloost>

⁸⁹ Rudi, Erle. (2003). Eesti Raadio organisatsiooniline areng ja kaadripoliitika 1950. aastatel, lk 21.

⁹⁰ Kreegipuu, Tiiu. (2009). Eesti NSV trükiajakirjanduse parteiline juhtimine, lk 168.

⁹¹ Soomekeelne saade. Soomekeelsete saadete ajaloost. Ülo Koit 02. (eetris 04.10.1994)

<https://arhiiv.err.ee/vaata/soomekeelne-saade-soomekeelsete-saadete-ajaloost-ulo-koit-02>

⁹² Lehtonen, Pekka. (2016). Ülesandega üle lahe. Propaganda mitu nägu, lk 63.

⁹³ Протоколы собраний и бюро (09.04.1964), ERAF.51.1.1848, l. 73-74.

kohta raadio loomingulistele töötajatele, tehes seda Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Kirjandus- ja Kirjastusasjade Peavalitsuse esindaja osavõtul⁹⁴. Selle lisaks oli igal toimetajal kohustus lugeda Glavliti juhendeid⁹⁵ ning ebaselguse korral oli alati võimalik helistada Glavliti teenindusnumbrile⁹⁶. Lisaks sellele oli välissaadete toimetuse valduses materjale välismaalt, mis ei kuulunud Nõukogude Liidu avalikkusele tutvustamiseks ning neid oli vaja hoida lukustatud sahtlites⁹⁷.

Korra aastas toimus välissaadete peatoimetajate üleliiduline seminar Moskvas, kuhu koguti toimetuste saadete kokkuvõtteid. Neid analüüsiiti ja anti kommentaare, kuidas saateid paremaks teha. Moskva töötajad andsid teada oma kogemustest ja soovidest ning kujundasid välja üldised tegevussuunad, mis otseselt sõltusid üleliidulistest otsustest⁹⁸.

⁹⁴ Протоколы общих собраний (23.11.1959), ERAF.51.1.1839, l. 70-71.

⁹⁵ Протоколы общих собраний (30.06.1960), ERAF.51.1.1841, l. 70.

⁹⁶ Протоколы собраний и бюро (09.04.1964), ERAF.51.1.1848, l. 73-74.

⁹⁷ Протоколы общих собраний (30.06.1960), ERAF.51.1.1841, l. 70.

⁹⁸ Soomekeelne saade. Soomekeelsete saadete ajaloost. Ülo Koit 02. (eetris 04.10.1994)
<https://arhiiv.err.ee/vaata/soomekeelne-saade-soomekeelsete-saadete-ajaloost-ulo-koit-02>

2.4 Propaganda

Valdavalt peetakse nõukogude propaganda üheks põhiteoseks Vladimir Lenini teost „Mida teha?“ (1902)⁹⁹. 20. sajandi alguse propaganda-alased teadmised olid aga pärast Teist maailmasõda jõudnud areneda selle teose sisust märksa kaugemale. Sulaaja nõukogude ajakirjanduses, kaasa arvatud raadios toimusid nn leninlikud põhiprintsiibid, milleks olid parteilisus, ideelisus, tõepärasus, rahvalikkus, kriitika, enesekriitika ja massilisus¹⁰⁰. Ajaloolane Tiiu Kreegipuu on seletanud need aspektid lahti järgmiselt. Parteilisus tähendas ajakirjanduses seda, et juhtivad töötajad nagu peatoimetajad, olid reeglina NLKP liikmed ning väljaannete juhtnöörid olid tugevalt partei käes. Ideelisus ehk kommunistlik ideoloogia oli kõige alus ja raamistik, millest ei tohtinud väljuda. Tõepärasusega loodi „õige“, nõukogulik maailmavaade, kus ülistati näiteks Nõukogude Liidu saavutusi ning üldist sotsialismi õitsengut. Rahvalikkus tähendab siin sotsialistliku maailma seadmist esikohale. Kriitika pidi näitama välismaailma „väärnähtusi“ ning enesekriitika arendama süsteemi seestpoolt. Massilisus võimaldas propaganda kõrge efektiivsuse, et see oleks idee poolest kõigile kättesaadav¹⁰¹.

Sellised leninlikud põhiprintsiibid on lihtsalt leitavad ka Soome saadetes. Toimetuse parteilist joont jälgisid NLKP liikmetest peatoimetaja ja vastutavad toimetajad. Neid toetasid ülaltpoolt juhtivad organid, RTK parteialgorganisatsioon ja loomulikult tsensorid. Ideelisus oli Soome saadetes kõrgelt esindatud. Nagu varem mainitud, oli üks saadete eesmärkidest valgustada inimesi sotsialismi eelistest teiste süsteemide üle. Kriitika ning tõepärasuse eest vastutasid eelkõige Moskvast tulevad kommentaarid fašistide tegevuse kohta ning vabariikliku ja üleliidulise Statistikavalitsuse andmed, mis tõendasid üha suuremate numbritega idabloki kiiret arengut. Tõele mittevastavate andmetega tegeles sisemiselt tsensuur ja väliselt vastupropaganda. Rahvalikkus nägi välja nii, et soomlastele tutvustati positiivses valguses lisaks Eesti- ja Venemaale sotsialistlikke rahvavabariike ning vennasvabariike. Üks huvitavamaid aspekte aga on tehnilise baasi massiivsus, nimelt panustati Nõukogude Liidus tohutult raadiojaamade võimekusse. Riigi käsutuses olid maailma võimsaimad

⁹⁹ Nt. Kreegipuu, Tiiu. (2011) The ambivalent role of Estonian press in implementation of the Soviet totalitarian project. DISSERTATIONES DE MEDIIS ET COMMUNICATIONIBUS UNIVERSITATIS TARTUENSIS 15. Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 28.

¹⁰⁰ Kreegipuu, Tiiu. (2015). Ajakirjandus nõukogude Eestis külma sõja võitlusvahendina. Tannberg, Tõnu (Toim.). Nõukogude Eesti külma sõja ajastul. Eesti Ajalooarhiivi toimetised = Acta et commentationes Archivi Historici Estoniae (163–199). Tartu: Eesti Ajalooarhiiv. (30), lk 173.

¹⁰¹ Samas, lk 176-178.

raadiojaamad¹⁰². Praktiliselt see tähendas seda, et Soomes Lapimaal sai kuulata Eesti Raadio soomekeelseid saateid vähemalt kümme aastat enne Soome ringhäälingu programme. Paari kuulaja kirjale on pandud aadressiks Rovaniemi linn ning üks kiri on veel kaugemalt, Muoniost¹⁰³. Soome Rahvusringhäälingu raadiosaated jõudsid kogu Lapimaale alles 1965. aastal¹⁰⁴.

¹⁰² Wood, James. (1992). History of International Broadcasting. Volume 2. The Institution of Engineering and Technology, lk 103-108.

¹⁰³ Soomest saabunud raadiokuulajate kirjad (11.1955-12.1955), ERA.R-1590.1.561, l. 218.

¹⁰⁴ ULA-radiota markkinoidaan <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/09/08/ula-radiota-markkinoidaan#media=4158>

3. Kuulajaskond

3.1 Toimetuse töö kirjadega ja kuulajate profileerimine

Üks osa toimetuse tööst oli suhtlemine kuulajatega kirjavahetuse teel. Sisuliselt tähendas see kohustust vastata igale aadressiga varustatud kirjale, mis toimetusse saabus. Huvitavamad küsimused loeti eetris valjult ette sellistes saadetes nagu „Kirjakast“. Osad saated isegi sündisid kuulajate tagasiside põhjal, nagu näiteks „Muusikaline kirjakast“ ning „Teie küsite – meie vastame“¹⁰⁵. Mõnes Eesti Raadio toimetuses tuli ette kirjadele vastamata jätmisi või isegi kirjade ärakadumisi. Sellistesse juhtumitesse suhtuti tõsiselt ja halvemal juhul võisid need tuua töötajale parteilise noomituse¹⁰⁶. Näib, et Soome saadetes selliseid probleeme ei esinenud vaid pigem vastupidi – töö kirjadega oli põhjalik. Peatoimetaja Saldre sõnul oli kirjade saabumine välissaadete toimetusele „pidupäevaks“¹⁰⁷ ning töö kirjadega olevat taganud tihedad ja heatahtlikud suhted Soome kuulajaskonnaga¹⁰⁸. Raadio ja Televisiooni Komitee esimehe Endel Jaanimäe sõnade kohaselt oli välissaadete toimetus „eeskujuks teistele toimetustele [...] kirjadele vastamise osas.“¹⁰⁹. Toimetusel oli ilmselt ka kohustus säilitada vastuste ärakirju, kuid need pole kahjuks säilinud¹¹⁰. Soomlaste saadetud kirjade põhjal võib oletada, et toimetuse vastused neile koosnesid küsimustele vastamistest ning fotode või isegi raamatute saatmisest. Lisaks koostas toimetus kirjasaatjate registreerimiskaardid¹¹¹, mille alusel võib oletada, et kuulajatele läkitati näiteks aastavahetuseks kirjalikult õnnitlusi.

Osa kuulajaist nimetas saadetud kirjades ka oma ameti. Olles kogunud 1955. aastate töötajate ameteid ning üldiselt raadiosaadete kuulajate ameteid, võib need üldjoontes jagada kahte suuremasse ossa: (liht)töölised ning vasakpoolsete organisatsioonide liikmed. Vahel võis kuulaja esindada mõlemat korraga. (Liht)töölise hulgast leiame autojuhte, erinevaid metsa- ja vabrikutöölisi, tapamaja töölisi, postiljone, samuti töölise huvide eest seisvaid isikuid nagu näiteks Soome ametühingute esindajad töökohtadel ehk nn. usaldusmehed. Töölise kirjad on reeglina käsitsi kirjutatud. Pärast Teist Maailmasõda lubati Soomes taas luua kommunistlike

¹⁰⁵ Komitee istungite protokollid (08.01.1960-23.12.1960), ERA.R-1590.4.190, l. 32.

¹⁰⁶ Протоколы бюро (25.09.1962), ERAF.51.1.1844, l. 115.

¹⁰⁷ Samas, l. 113.

¹⁰⁸ Komitee istungite protokollid (08.01.1960-23.12.1960), ERA.R-1590.4.190, l. 32.

¹⁰⁹ Протоколы бюро (21.04.1960), ERAF.51.1.1840, l. 48-49.

¹¹⁰ Komitee istungite protokollid (08.01.1960-23.12.1960) ERA.R-1590.4.190 l. 31-32.

¹¹¹ Протоколы бюро (25.09.1962), ERAF.51.1.1844, l. 113.

organisatsioone, mis tähendas ühtlasi, et 1955. aastal tähistas nii mõnigi neist organisatsioonidest oma tegutsemise ümmargust aastapäeva ning selle puhul saadi kuulajatelt arvukalt raadioõnnitlusi. Organisatsioonid, mille esindajad kirju saatsid, olid Soomes paiknevate erinevate külade, asulate, alevike ja linnade erinevad demokraatlikud naisorganisatsioonid, demokraatlikud osakonnad, demokraatlikud noored, pioneerid ja Noorsooliitlased (soome k. *Nuorisoliittolaiset*). Sellele lisaks leiab aktiivseid kirjutajaid Soome Kommunistliku Partei ja Soome-Nõukogude Liidu Ühingu Turu ja Helsingi linnaosade organisatsioonidest ning ühendustest nagu Soome Demokraatia Pioneeride Liit (*Suomen Demokratian Pioneerien Liitto ry*) ja Endised Punakaartlased (*Entiset Punakaartilaiset ry*)¹¹². Eelnimetatutele lisaks saatsid kirju ka mõned tudengid ja õpilased. Kirje läkitanud kuulajate vanuseskaala oli lai: alates kuuendast eluaastast kuni 72. eluaastani. Võrdlemisi palju kirju ja joonistusi saatnud pioneeride vanus jäi vahemikku 11–15 eluaastat. Tihti saatsid inimesed kirju kollektiivselt, suurema mõju saavutamiseks või raha säästmiseks. Nii näiteks võisid ühise kirja saata sama vabriku töölised, organisatsiooni liikmed või pereliikmed ja sõbrad¹¹³.

Eesti Raadio soomekeelsete saadete toimetusele saabus kirju Soome praktiliselt igast suuremast või väiksemast linnast ja asulast. Kõige rohkem kirju saadeti suurtest linnadest nagu Helsingi, Turu ja Tampere ning väiksematest tööstuslinnadest, kus leidus arvukalt kuulajaskonda tööliste hulgast. Kõige kaugemad soomekeelsetele saadetele saadetud kirjad tulid lõunas Tartust, läänes Rootsist, põhjas Muoniost ning idas Leningradist. Soome saateid siinpool raudset eesriiet kuulasid näiteks Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo-keeleteaduskonna filoloogid¹¹⁴ ning teised soome keele oskajad, nagu näiteks uutes tingimustes Kingissepa raamatukogus töötanud Eesti esimene rahvatantsukoguja Anna Raudkats¹¹⁵

Suur huvi soomekeelsete saadete vastu ilmutasid ka Soome raadioamatöörid. Iga aasta saadeti üha rohkem ingliskeelseid kuulamisaruandeid (*reception reports*), kuhu märgiti raadiosaate algusaeg, lühike paarilauseline sisu kirjeldus ja hinnang saate tehnilisele kvaliteedile. Tehnilist kvaliteeti hinnati SINPO-skaalal (*Signal, Interference, Noise, Propagation, and Overall* ehk signaali tugevus, teiste saatjate põhjustatud häired, atmosfäärilist tulenevad häired, signaali tugevuse muutused ning üldine hinne), kus hinne 1 oli halvim ning hinne 5 parim. Soome saadete hindeks oli valdavalt 5,

¹¹² Soomest saabunud raadiokuulajate kirjad (08.1955-11.1955), ERA.R-1590.1.560.

¹¹³ Nt. Samas, l. 45 ja Soomest saabunud raadiokuulajate kirjad (10.02.1957), ERA.R-1590.1.561, l. 67.

¹¹⁴ Soomest saabunud raadiokuulajate kirjad (11.1955-12.1955), ERA.R-1590.1.561, l. 209.

¹¹⁵ Samas, l. 130.

harva 2 või 3. Keskmise hinne esitati näiteks kujul SINPO=55445¹¹⁶. Tavakuulaja jaoks võisid häired raadiosignaalis aga olla märk sellest, et Soome kodanlik valitsus püüab mingil moel takistada Tallinnast tulevaid raadiolaineid. Sama juhtus aga ka teistpidi. Haruldane kriitika pseudonüümit „Raadiokuulaja iseseisvast Soomest“ sisaldab küsimusi: „Miks on BBC soomekeelseid saateid Nõukogude Liidu poolt meelega häiritud alates 1952. aastast? Mis on selle õigustuseks? Kas see vastab „rahvademokraatia“ põhimõtetele? Kas see on kasulik või vältimatu kommunistliku süsteemi säilitamiseks?“¹¹⁷.

¹¹⁶ Soomest saabunud raadiokuulajate kirjad (08.1955-11.1955), ERA.R-1590.1.560, l. 49, 50, 51.

¹¹⁷ Soomest saabunud raadiokuulajate kirjad (06.1955-08.1955), ERA.R-1590.1.559, l. 13.

3.2 Kuulajate tagasiside

Mõned kuulajad andsid Soome saadetele väärtuslikku tagasisidet ning täpsustasid, mis neis meeldib ja miks neid kuulatakse. Nii mõnigi kuulajatest oli kaasa haaratud Nõukogude Liidu rahu- ja pingelõdvenduspoliitikast. Abielupaar Turust kirjutab: „Oleme imetlevalt jälginud Nõukogude Liidu kartmatut rahupoliitikat, mis eriti viimasel ajal on andnud otsustavaid tulemusi ja toonud meilt Soomest teile palju uusi sõpru. Nõukogude Liidu otsus anda Porkkala tagasi Soomele enne ametliku aja lõppemist, avab nii mõne inimese silmad nägemaks, et teil on täiesti õigus, rääkides pingelõdvendusest ning sõprusest eri ühiskondadesse kuuluvate rahvaste vahel.“¹¹⁸ Rahust kõneledes rõhutati ka oma panust rahu säilitamisse, kui kuuluti näiteks pioneeriorganisatsiooni või teistesse vasakpoolsetesse organisatsioonidesse. Haruldane polnud sõna „rahu“ kirjutamine suure esitähena nagu üks poissmees kirjutab: „Tahaksin teid tänada nende armsate laulude ja kõnede eest, mis iga sõnaga kirjeldavad rahvaste ühist eesmärki – Rahu, mis on kõige kauneim sõna maailmas. Mina ja mu vanemad oleme kogu südamest rahu sõbrad ja oleme seetõttu Soome-Nõukogude Liidu Ühingu liikmed, mis on väljapaistev organisatsioon võitluses rahu eest.“¹¹⁹

Soome saadatel leidis püsikuulajaid ja mõned neist olid toimetusega aktiivses kirjavahetuses. Lisaks otsiti ka kirjasõpru ja kirjade põhjal võib oletada, et toimetus aitas neid ka leida¹²⁰. Alates aastast 1956. Soome kommunistide ajaleht „Työväen Sanomat“ ning tema järglane „Kansan Uutiset“ avaldasid lehekülgedel Eesti Raadio soomekeelsete saadete ajakava¹²¹. Mõned leidsid soomekeelsed saated täiesti juhuslikult, püüdes uut raadioaparaati omandades uurida, mida kõike on võimalik kuulata. Esmalt kuulati muusikasaateid, hiljem osaleti ka viktoriinidel¹²².

Pühapäevaste saadete populaarsus kumab kuulajate kirjades tugevalt läbi. Lisaks huvitavale muusikalisele sisule sobis pühapäevahommikune saateag ateistidest kuulajatele (ning loomulikult ateistidest kommunistidele) ideaalselt: „Olen suure huviga jälginud teie pühapäevaseid saateid, sest Soomes ei ole pühapäeva ennelõunal muid saateid kui jumalateenistuste ülekanded pärast hommikusaadet ja milline mõtlev inimene jaksaks kuulata neid igivanu jutlusi. Seepärast olin väga õnnelik, kui avastasin, et Eesti annab eetrisse soomekeelseid saateid just samal ajal, kui meie oma

¹¹⁸ Soomest saabunud raadiokuulajate kirjad (08.1955-11.1955), ERA.R-1590.1.560, l. 16.

¹¹⁹ Soomest saabunud raadiokuulajate kirjad (01.1955-02.1955), ERA.R-1590.1.556, l. 20.

¹²⁰ Soomest saabunud raadiokuulajate kirjad (06.1955-08.1955), ERA.R-1590.1.559, l. 27.

¹²¹ Lehtonen, Pekka. (2016). Ülesandega üle lahe. Propaganda mitu nägu, lk. 18.

¹²² Soomest saabunud raadiokuulajate kirjad (08.1955-11.1955), ERA.R-1590.1.560, l. 165.

riigi raadio teenindab ainult usklikke kuulajaid.“¹²³ Pühapäeva eelistati ka praktilisematel põhjustel, nimelt oli siis suuremal osal kuulajatest puhkepäev. Töelistest kuulajatele meeldisid arusaadavatel põhjustel saated, mis tutvustasid Eesti töörahva elu ning osade kirjasaatjate läkitustest jääb mulje, et Soome raadio Soome töölisi nii palju kõneta, nagu mainib näiteks keegi naine Pietarisaarest: „Olen väga kaua kuulanud teie raadiosaateid ja kuulan neid endiselt hea meelega, ennekoike sellepärast, et nendes räägitakse tööliste elust, nende töödest ja harrastustest, mis on kõrge väärtusega. Ka leidub teie saadetes palju sellist, mida meie raadiosaadetes isegi juhuslikult ei kohta, nagu ka mitte muid teemasid, mis töölisi huvitaks.“¹²⁴.

On arusaadav, et suur osa kirjadest tuli inimestelt, kes juhul kui ei olnud otseselt seotud vasakpoolse liikumisega, siis vähemalt toetasid seda. Soomes heaoluriigi poole astuti oma esimesi samme alles 1960. aastatel ning isegi siis ühiskonna vaesematel oli võimalus vaadata idast tulevaid võimalusi. Samas, kui teadlik võis tavaline soomlane olla inimõiguste rikkumistest ning üldisest eluolust Nõukogude Liidus või selle esinduslikumas osas, Eesti NSV-s? Raudse eesriide tugev vahesein jättis soomlaste Venemaa-teemalise maailmavaate kujundamise läänest tulenevale kriitikale, kohati soomestunud ajakirjandusele ning nõukogude propagandale. Igal isikul oli sealjuures võimalik valida endale sobiv vaatenurk.

Eriti muusika osas ongi näha, kui vähe eesriidetagusest elust teatakse. Näiteks küsib naine Varkaudest toimetusele rohkem rumbamuusikat, selleks et, „[...] minu sõbranna, kes on veidi umbusklik, kuuleks, et teil mängitakse ka sellist muusikat“¹²⁵. Õpilane Järvenpäält on märksa otsekohesem, märkides: „Kõik ju teavad, et kaasaegne tantsumuusika on seal eesriide taga keelatud, ja et Boogie-Woogie tantsimise eest võib saada isegi vanglakaristuse“, ikkagi lootes, et sellist muusikat mängitakse¹²⁶. Muusikavaliku osas leidis küllaltki erinevaid arvamusi: osa kuulajatest kiitis rahvusvahelist muusikavalikut, milleks olid sotsialistlike riikide rahvalaulud kogu maailmast, teised ootasid rohkem kodumaist muusikat¹²⁷. Küllap võis Soome saadete muusikavalik näida eksootilisena selles mõttes, et sarnast muusikat polnud Soomes võimalik kuulda, vähemalt mitte sellisel määral. Toimisid ka põlvkondlikud eelistused, vanemad kuulajad soovisid rohkem

¹²³ Soomest saabunud raadiokuulajate kirjad (08.1955-11.1955), ERA.R-1590.1.560, l. 80.

¹²⁴ Samas, l. 137.

¹²⁵ Samas, l. 78.

¹²⁶ Samas, l. 55.

¹²⁷ Nt. Samas, l. 74.

marsimuusikat ja noored moodsamaid lugusid¹²⁸. Analüütilisemad kuulajad eelistasid viimaseid, sest sellega oli võimalik võita noori „meie poolele“¹²⁹. Näib, et populaarseks muusikasaateks kujunes mõnel pool ära märgitud Lennart Meri toimetatud muusikasaade „Rütmiklubi“, mis oligi mõeldud kergema muusika mängimiseks¹³⁰. Aseesimees Koit kinnitas hiljem parteialgorganisatsiooni koosolekul, et kergemat muusikat lastakse saadetes küll, aga „[...] mitte tõsise muusika arvelt“¹³¹, näidates selgelt muusika olulisust kuulajate poliitilises kasvatamises. Tagasiside põhjal võib öelda, et muusikasaateid hinnati kuulajate hulgas kõrgelt.

Kuigi Soome ühiskond oli poliitiliselt üsna soomestunud, siis ettevõtjate hulgas pole kommunistidel kunagi olnud head mainet. Osa kuulajatest jättis seetõttu toimetusele saadetud läkitustes oma nime ja aadressi mainimata või vähemalt soovis, et neid ei avaldataks raadios. Strömbergi tehase töötajate kirjas naistööliste kohta on märgitud, et nad tahaksid kirja saatmises osaleda, aga ei julge tööandja pärast seda teha¹³². Ka üks puuetega inimeste ühing tahtis teha reisi Tallinnasse, kuid kurtis, et Soomes ei toetata piisavalt puuetega inimesi. Kirja lõpus seisab palve: „Paluksin teilt, et te ei mainiks meie ühingu nime, sest oleme kuuldavasti juba „liigagi“ punased. Minu nime võite küll nimetada, sest mina selles osas ei karda midagi.“¹³³. Tegelikult oli Eesti raadio soomekeelsetes saadetes väga lihtne saada oma nimi eetrisse. Suurem osa kirjadest ongi lihtsalt palved eetri kaudu õnnitleda sõpru, sugulasi või kolleege tähtpäevade, juubelite puhul.

Vähemal määral, kuid siiski rohkem kui korra, küsiti lauljate Georg Otsa ning Harri Vasara fotosid koos autogrammidega, võõrkeelsete laulude sõnu, postmarke ning etikette. Enne Helsingi-Tallinna laevaliikluse alustamist oli kuulajatel huultel ka küsimus, millal oleks võimalik reisida Tallinnasse „nii nagu enne sõda“. Palju küsiti ka tööalaseid küsimusi, eesmärgiga võrrelda elu Soome ja Eesti vahel. Sellised küsimused olid näiteks, millised on Eestis noorte tüdrukute töövõimalused ning kui palju teenib näiteks Eestis metsatöölise ja millised on tema elutingimused Eestis¹³⁴.

1956. aasta lõpus küsiti Soome saadetes viktoriini viimase küsimusena, mis on saadetes head ja mida oleks veel vaja parandada. Vastuseks sellele küsimusele leiab ka küllalt haruldast kuulajate-

¹²⁸ Soomest saabunud raadiokuulajate kirjad (01.1955-02.1955), ERA.R-1590.1.556, l. 97.

¹²⁹ Soomest saabunud kirjad ja raportid ER saadete kuuldavuse kohta (02.1959), ERA.R-1590.4.175, l. 21.

¹³⁰ Soomest saabunud kirjad ja raportid ER saadete kuuldavuse kohta (02.1959), ERA.R-1590.4.175, l. 71. Üks kuulajatest palus isegi võimalust liituda Rütmiklubiga mõeldes, et tegemist on päris klubiga.

¹³¹ Parteikoosolekute protokollid (14.09.1961), ERAF.51.1842, l. 76.

¹³² Soomest saabunud raadiokuulajate kirjad (08.1955.11.1955), ERA.R-1590.1.560, l. 45.

¹³³ Samas, l. 80, 160.

¹³⁴ Soomest saabunud raadiokuulajate kirjad (01.1955-02.1955), ERA.R-1590.1.556, l. 21.

poolset kriitikat, milles heidetakse ette saadete liigset propagandat. Nii näiteks kirjutatakse: „Tihti on teie reportaažidel liiga toores propagandavärving ja see mõjutab eemaletõukavalt. Minu arvates mõjub asjalik stiil meile, soomlastele kõige paremini“¹³⁵. Teine kirjutab: „Soovin, et võtaksite oma saadetes rohkem ajakohaseid ja elavaid ettekandeid tänapäeva eestlase elust. Liiga tihti korduvad teie „rahvusvahelised ülevaated“, mis jäävad mõnikord pisut monotoonseteks.“¹³⁶. Üldjoontes on need kirjad aga takka kiitvad ja positiivse sisuga.

¹³⁵ Soomest saabunud kirjad ja raportid ER saadete kuuldavuse kohta (24.01.1957-19.02.1957), ERA.R-1590.4.96, l.

21.

¹³⁶ Samas, l. 31.

Kokkuvõte

Käesoleva töö kolmes peatükis on käsitletud Eesti Raadio soomekeelseid saateid, võttes vaatluse alla toimetuse koosseisu ja töö, saadete sisu ning saadete kuulajaskonna ajavahemikus 1955–1965.

Eesti Raadio soomekeelsed saated olid osa Nõukogude Liidu propagandamasinast, mida juhtis NLKP Propaganda ja Agitatsiooni osakond eesmärgiga teha sulaaaja vaimus, Nõukogude Liidu mõistes sõbralikku propagandat välismaalastele, samal ajal unustamata kritiseerida välismaal ette tulevaid "väärnähtusi". Saateid toodeti nii piiriäärsetel aladel kui ka Moskvas ja rahvavabariikides. Käesolevas töös keskendutakse Eesti Raadio rollile soomekeelsete saadete tootmisel Soomes elavatele soomlastele. Saadete toimetus koosnes endistest Punaarmee radistidest, Riikliku Julgeoleku Komitee agentidest ja kahest soomlasest, kellest üks oli värvatud Soome Kommunistlikust Parteist.

Soomekeelseid saated esmaspäevast laupäevani koosnesid üldiselt kolmest osast. Esimese osa moodustasid päevauudised, kus käsitleti ajakohaseid uudiseid ENSVst, Nõukogude Liidust ja välismaalt. 1950. aastate lõpul kohalike uudiste arv kasvas Nõukogude Liidu uudiste arvelt. Teine saateosa koosnes Moskvast saadetud kommentaaridest ja rahvusvahelistest artiklitest, mille sisuks oli peamiselt heade majandusnäitajate avaldamine ja välispoliitiliste väärnähtuste kritiseerimine. Kolmas osa oli muusikasaade, kus mängiti Eesti ja Vene heliloojate loomingut ja eriti Georg Otsa laule. Muusikalise osa asemel võis olla ka Eestis tehtud saade, mille autoriks oli soomekeelne raadio- või televisioonisaadete toimetus, või siis tõlgiti soome keelde muid Eesti Raadio toimetuse materjale. Need saated tutvustasid soomlastele ENSV tööstust, majandust ja kultuuri. Kuulajate hulgas kõige populaarsemateks kujunesid pühapäevased saated, kus uudiseid reeglina ei loetud, vaid kõrvuti Moskvast saadetud kommentaaride või artiklitega pühendati poolteist tundi kuulajate kirjade lugemisele, viktoriinide korraldamisele ja soovimuusika mängimisele.

Nõukogude Liidu võimsate raadiojaamade abil oli Eesti Raadio soomekeelseid saateid võimalik kuulata kogu Soomes, alates Helsingist kuni põhjapoolse Muunioni välja. Toimetusele saadetud kirjade põhjal koosnes saadete kuulajaskond peamiselt õpilastest, pioneeridest, tudengitest (liht)töolistest ja vasakpoolsete organisatsioonide esindajatest, vanusest 6–72 eluaastat. Kirjad on valdavalt positiivsed – kiideti nii Nõukogude Liidu rahupoliitikat kui ka tööliste sobivaid saateid, samuti sobivaid saateaegu pühapäeva hommikul, mil Soome raadios sai kuulata vaid

jumalateenistust. Aktiivsemaid ja viktoriinides edukamaid kuulajaid võidi premeerida väikeste ENSV lippude, ENSVd tutvustavaid raamatute või pildialbumitega.

Yhteenveto

Rauhaa, ystävyyttä ja fasisteja – Viron Radion suomenkieliset lähetykset Hruštšovin suojasään aikana

Tallinnasta lähetettiin säännöllisiä suomenkielisiä radiolähetyksiä alkaen 14. maaliskuuta 1947 ja tällaisia jokapäiväisiä ohjelmia lähetettiin 28.06.1998 asti eli suomalaisilla oli mahdollisuus kuunnella Virosta tulevia lähetyksiä puoli vuosisataa ja kahden erilaisen yhteiskuntasysteemin aikana. Tämä työ käsittelee Viron Radion suomenkielisiä radiolähetyksiä Hruštšovin suojasään aikana vuosina 1955-1965.

Työn tavoitteena on selvittää minkälaisia ohjelmia suomalaisille tehtiin, miten niitä tuotettiin Neuvostoliiton ulkomaille suunnatussa propagandakoneistossa ja ketkä lähetyksiä kuuntelivat ja minkä vuoksi. Lähteinä on käytetty Viron Kansallisarkiston arkistoja R-1590 ja ERAF.51, pääasiassa sieltä löytyviä radiolähetysten kirjallisia yhteenvetoja, Radiokomitean istuntojen protokolleja sekä kuuntelijoiden lähettämiä kirjeitä.

Tutkimuksen ensimmäisessä osassa käsitellään laajemmin Neuvostoliiton ulkomaille suunnattua propagandaa ja sen alinta yksikköä eli Tallinnassa toimivaa Viron Radion suomenkielistä toimitusta. Lähetysten tavoitteena oli kommunistisen systeemin loistokas esittäminen sekä rauhan, ystävyyden ja yhteistyön edistäminen suojasään hengessä samassa kuitenkin „rohkeasti ja ratkaisevasti paljastaen kylmän sodan ja voimapolitiikan kannattajat”.

Toinen kappale käsittelee suomenkielisten lähetysten sisältöä, suurimpia ongelmia niiden tuottamisessa ja sensuurin roolia niissä. Pääasiassa lähetykset koostuivat kolmesta osasta: uutiset, Moskovasta tulleet kommentit tai kansainväliset artikkelit sekä Virossa tehdyt omat ohjelmat. Ohjelmien sisältö oli pääasiassa Neuvostoliiton saavutusten ja talouden ylistämistä, mutta sen lisäksi tehtiin myös kulttuuriohjelmia, joissa tutustutettiin kuuntelijoille mm. virolaista kirjallisuutta ja maan historiaa. Suosituimmiksi lähetyksiksi muodostuivat sunnuntaiset lähetykset, jolloin luettiin kuuntelijoiden kirjeitä, soitettiin kuuntelijoiden toivemusiikkia ja vastattiin kuuntelijoiden kysymyksiin. Suosituimpia ohjelmia olivat mm. Lennart Meren toimittamat tietokilpailut sekä historialliset kuunnelmat. Alkaen vuodesta 1959 paikallisten uutisten määrä kasvoi Neuvostoliitosta tulevien uutisten kustannuksella.

Viimeinen kappale keskittyy kuuntelijoiden kuuntelukokemukseen. Kiitos Neuvostoliiton voimakkaiden radioasemien Viron suomenkielisiä lähetyksiä oli mahdollista kuunnella koko

Suomessa Helsingistä Muonioon asti. Kuuntelijoista nuorin oli 6-vuotias ja vanhin 72 ja he olivat pääasiassa työläisiä, opiskelijoita, pioneereja ja vasemmistolaisten liikkeiden jäseniä. Kuuntelijoiden kirjeet ovat säilyttään pääasiassa positiivisia, kiittäen mm. Neuvostoliiton rauhanpolitiikkaa, työläisille sopivia ohjelmia sekä hyviä lähetysaikoja sunnuntaiamuisin, jolloin Suomessa esitettiin ainoastaan jumalanpalveluksia.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiivimaterjalid

Eesti Rahvusarhiiv:

ERA.R-1590. ENSV Ministrite Nõukogu Riiklik Televisiooni ja Raadio Komitee.

ERAF.51. Riiklike komiteede parteialgorganisatsioonid.

Publitseeritud arhiivimaterjalid

Aruanne Riikliku Julgeoleku Komitee 2. vastuluureosakonna tööst 1955. aastal, Umara, 1998.

Kasutatud kirjandus

Jürjo, Indrek. (1996). *Pagulus ja Nõukogude Eesti – Vaateid KGB, EKP ja VEKSA arhiividokumentide põhjal*. Tallinn: Umara.

Lehtonen, Pekka. (2016). *Ülesandega üle lahe. Propaganda mitu nägu*. Helsinki: K&K Kirjastus.

Vihalemm, Peeter. Lõhmus, Maarja. (2004). *Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965-2004*. Vihalemm, Peeter (Toim.), Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Wood, James. (1992). *History of International Broadcasting. Volume 2. The Institution of Engineering and Technology*.

Artiklid

Winek, Mark D. (2009). *Radio as a Tool of the State: Radio Moscow and the Early Cold War*. Comparative Humanities Review: Vol. 3, Article 9.

Kreegipuu, Tiiu. (2009). *Eesti NSV trükiajakirjanduse parteiline juhtimine*. Ajalooline Ajakiri, Ajalooline Ajakiri, 1/2 (127/128).

Kreegipuu, Tiiu. (2015). *Ajakirjandus nõukogude Eestis külma sõja võitlusvahendina*. Tannberg, Tõnu (Toim.). Nõukogude Eesti külma sõja ajastul. Eesti Ajalooarhiivi toimetised = Acta et commentationes Archivi Historici Estoniae (163–199). Tartu: Eesti Ajalooarhiiv. (30).

Diplomitööd

Kreegipuu, Tiiu. (2011). The ambivalent role of Estonian press in implementation of the Soviet totalitarian project. Doktoritöö. DISSERTATIONES DE MEDIIS ET COMMUNICATIONIBUS UNIVERSITATIS TARTUENSIS 15. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Pärn, Martin. (2006). Eesti Raadio rootsikeelsed saated. Bakalaureusetöö. (Juhendaja Epp Lauk). Tartu Ülikool, sotsiaalteaduskond, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

Rudi, Erle. (2003). Eesti Raadio organisatsiooniline areng ja kaadripoliitika 1950. aastatel. Bakalaureusetöö. (Juhendaja Epp Lauk). Tartu Ülikool, sotsiaalteaduskond, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

Internetilehed

Analysis of Soviet foreign propaganda broadcasts 23.07.1946
https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000256976.pdf

Eesti Rahvusringhäälingu digiarhiiv <https://arhiiv.err.ee/seeria/soomekeelne-saade/elu/0>

ULA-radiota markkinoidaan 08.09.2006 <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/09/08/ula-radiota-markkinoidaan#media=4158>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Albert Ludwig Roine _____

(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: _____ 07.01.1993 _____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Rahu, sõprust ja fašiste - Eesti Raadio soomekeelsed saated nn. Hruštšovi sulajaal

(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ Dr. Olaf Mertelsmann _____,

(*juhendaja nimi*)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, _____ 27.05.2018 _____ (*kuupäev*)